

Από την παράδοση του οχυρού Ρούπελ στην κυβέρνηση Εθνικής Αμύνης. Μια περιπτώσιολογική ανάλυση των αιτίων του Εθνικού Διχασμού.

Διονύσιος Τσιριγώτης

Επίκουρος Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Πειραιώς

Η ερμηνευτική προσέγγιση των ιστορικών γεγονότων είναι μια πολυδιάστατη διανοητική διαδικασία η οποία οδηγεί ενίοτε σε ανταγωνιστικές - αντιθετικές και ενίοτε σε συμπληρωματικές εικόνες - αφηγήσεις, αντανakλώντας τον διαφορικό τρόπο κατανόησης ενός συγκεκριμένου ιστορικού-κοινωνικοπολιτικού φαινομένου από τους εκάστοτε δρώντες - άτομο, ομάδα, οργανισμούς. Κατά τούτο, προ-επιτάσσεται η ορθή αξιολόγηση και η εκλεκτική επιλογή των ερευνητικών μεταβλητών, μέσα από ένα πολυσύνθετο φάσμα εμπειρικών πηγών και αποδεικτικών στοιχείων. Ειδικότερα στην παρούσα μελέτη η πολυπλοκότητα του φαινομένου είναι εναργής και αντικατοπτρίζεται στα διαφορετικά και πολλαπλά επίπεδα λειτουργίας του, τα οποία εναλλάσσονται - επαλλάσσονται μεταξύ των ατομικών ιδιοσυγκρασιών, των συλλογικών πολιτικών παθών, των αντιμαχόμενων κοινωνικοπολιτικών ιδεολογιών, των ενδοπολιτειακών συνταγματικών παρεκτροπών που οξύνονται και οριοθετούνται από έξωθεν πολιτικοστρατιωτικές επεμβάσεις. Δυνάμει των ανωτέρω, ο μεθοδολογικός στόχος της ανάλυσης που ακολουθεί είναι η διασύνδεση του ιστορικού αφηγήματος με μια θεωρητική, επεξηγηματική ερμηνεία, αναδεικνύοντας και αποκωδικοποιώντας τα αίτια των φαινομένων για την εξαγωγή αξιόπιστων πορισμάτων. Κατά μία άλλη διατύπωση, στην παρούσα μελέτη επιχειρείται η εξέταση - ερμηνεία των αξονικών αιτίων του Εθνικού Διχασμού, μέσα από μια εις βάθος περιπτώσιολογική ανάλυση της περιόδου 1914 - 1917, τόσο στο ενδοκρατικό κοινωνικοπολιτικό και στρατηγικό επίπεδο όσο και στο διακρατικό επίπεδο του διεθνούς συστήματος. Με αφετηρία την πολιτικοστρατηγική διαφωνία του Ε. Βενιζέλου με τον βασιλιά Κωνσταντίνου¹, ως προς τη διαμορφωθείσα ελληνική υψηλή στρατηγική / πολιτική² κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, το προκείμενο της έρευνας δεν περιορίζεται μόνο στα φαινομενικά αίτια της κοινωνικοπολιτικής διαίρεσης του ελλαδικού ελληνισμού, όπως χαρακτηριστικά περιγράφονται από τον Έλληνα πρέσβη στην Κωνσταντινούπολη, Κ. Σακελλαρόπουλο:

«Βάσις του κακού, ο διχασμός προέκυψε από τας δύο, εντός του 1915, συγκρούσεις του Βενιζέλου με τον βασιλέα Κωνσταντίνον και τας συνέπειαν αυτών παραιτήσεις του.»³

1 Ζαβιτζιάνος, Κ. Γ. (1946, 1947), *Αί άναμνήσεις του έκ τής ίστορικής διαφωνίας Βασιλέως Κωνσταντίνου και Έλευθερίου Βενιζέλου, όπως τήν έζησε (1914-1922)*, 2 τόμοι, Αθήνα: [x.ό.].

2 Ως Υψηλή Στρατηγική ορίζουμε την ανάπτυξη, διασύνδεση και χρήση όλων των διαθέσιμων (εσωτερικών-εξωτερικών) συντελεστών ισχύος ενός κράτους, για την αυτοσυντήρησή του και την προάσπιση-προαγωγή των ιεραρχημένων-προσδιορισμένων εθνικών του στόχων. Αναλυτικότερα για την οροθέτηση, τα επίπεδα και τις προϋποτιθέμενες συνθήκες - διαστάσεις, της υψηλής στρατηγικής βλέπε ενδεικτικά:

Παπασωτηρίου, Χ. (2000), *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική: 6^{ος} - 11^{ος} αιώνας*, Αθήνα: Ποιότητα.

Τσιριγώτης, Δ. (2010), *Η Ελληνική Στρατηγική στη Μικρά Ασία, 1919-1922. Σύγχρονη Ελληνική Ιστορία και Ελληνική Εξωτερική Πολιτική*, κεφ. 4.1-4.2. Αθήνα: Ποιότητα. Platiatis, A. G. & Koliopoulos, C. (2010), *Thucydides on Strategy: Grand Strategies in the Peloponnesian War and their Relevance Today*. New York: Columbia University Press.

3 Σακελλαρόπουλος, Κ. (1960), *Η σκιά της Δύσεως*. Αθήνα, [x.ό.]. σ. 394.

Τουναντίον, προεκτείνεται και στην καταγραφή της εσωτερικής λογικής που διέπει την εν λόγω πολιτικό-ιδεολογική αντιπαράθεση, η οποία εδράζεται στις θεμελιακές αφετηρίες του νεοελληνικού κράτους, και αποκρυσταλλώνεται στην αέναη διαμάχη για την κατάκτηση της πολιτικής εξουσίας μεταξύ των δυνάμεων του παλαιοκομματισμού / φαυλοκρατίας και των δυνάμεων της εθνικής ανασυγκρότησης / αστικού εκσυγχρονισμού. Για τις πρώτες, ο στόχος του εν λόγω εγχειρήματος περιορίζεται στην οργάνωση και συντήρηση ενός μικρού, κομματικού - πελατειακού κράτους, μέσω της νομής του δημόσιου πλούτου για την ανάληψη και διατήρηση της εκτελεστικής εξουσίας. Για τις δεύτερες, ως θεμελιώδης πολιτικός στόχος ορίζεται η συστηματοποίηση του έργου της εθνικής κρατικής ανασυγκρότησης, παράλληλα με την επιζήτηση εξωτερικών διπλωματικών ερεισμάτων, για την επίτευξη του προτάγματος της εθνικής ολοκλήρωσης.

Υπό αυτό το πρίσμα, στις γραμμές που ακολουθούν επιχειρείται μια αξιολογικά ουδέτερη περιγραφή και ερμηνεία των αιτιών του εθνικού διχασμού μέσω της συνεξέτασης τριών αλληλοσυνυφαινόμενων επιπέδων ανάλυσης - ατομικό, ενδοκρατικό και διακρατικό.⁴ Η εν λόγω μέθοδος έρευνας, προκρίνεται λόγω της πολυδιάστατης φύσεως του ζητήματος και του αέναου χαρακτήρα του, απότοκη της εξωελληνικής διαδικασίας θέσμισης - συγκρότησης του νεοελληνικού κράτους.⁵ Αυτό γιατί, όπως και σε κάθε άλλο ερευνητικό εγχείρημα, είναι αναγκαίο ο μελετητής να προβαίνει στην ανάλυση - προσδιορισμό των συστατικών μερών του υπό εξέταση ζητήματος, με μεθοδολογικό στόχο την εξεύρεση των αξονικών αιτιών της εκάστοτε αιτιώδους σχέσης.⁶

4 Singer, D. J. (1961), «The Level of Analysis Problem in International Relations». *World Politics*, Vol. 14, no. 1, σ. 77-92. Αναλυτικότερα, ο μεθοδολογικός προβληματισμός γύρω από τα αίτια των πολιτικών και διεθνών φαινομένων τίθεται, για τα πρώτα, από τον Αριστοτέλη, στα Πολιτικά και στην Αθηναίων Πολιτεία του και για τα δεύτερα, από τον Θουκυδίδη, στην ανάλυση του Πελοποννησιακού πολέμου. Ειδικότερα, ο Αλμύσιος ιστορικός, θα ερμηνεύσει τα αίτια του Πελοποννησιακού πολέμου υπό το μεθοδολογικό σχήμα των τριών επιπέδων ανάλυσης - άτομο, κράτος, διεθνές σύστημα. Βλέπε εκτενέστερα, Τσιριγώτης Δ., *Η ελληνική στρατηγική στη Μικρά Ασία 1919-1922. Σύγχρονη Ελληνική Ιστορία και Ελληνική Εξωτερική Πολιτική*, σ. 23-39· Doyle, M. (1997), *Ways of War and Peace*. New York / London: W.W. Norton & Company.

Συνακόλουθα στον νεοπαγή κλάδο της επιστήμης των διεθνών σχέσεων, ο εν λόγω μεθοδολογικός προβληματισμός εισάγεται για πρώτη φορά το 1957, με την περιγραφή των αιτιών του πολέμου μέσα από τις τρεις εικόνες του K. Waltz. Εν συνέχεια, ο D. Singer (1961) θα προβεί στην κωδικοποίηση των τριών επιπέδων ανάλυσης με ζητούμενο τη βέλτιστη δυνατή ερμηνεία των πολιτικών/διεθνών φαινομένων. Κατά τούτο, λειτουργώντας επαγωγικά, θα χρησιμοποιήσουμε το εν λόγω μεθοδολογικό σχήμα για την ανάλυση-ερμηνεία των αιτιών του εθνικού διχασμού. Βλέπε εκτενέστερα, Waltz, K. N. (2011), *Ο Άνθρωπος, το Κράτος και ο Πόλεμος. Μια θεωρητική ανάγνωση*. Αθήνα: Ποιότητα· Singer, D. J., *The Level of Analysis Problem in International Relations*, σ. 77-92· Yurdusev, N. A. (1993, Άνοιξη), Level of Analysis and Unit of Analysis. *Millennium: Journal of International Studies*, Vol. 22, no. 1, σ. 77-88· Buzan, B., «The Level of Analysis Problem in International Relations Reconsidered», στο Smith, S. & Booth, K. (επιμ.), (1996), *International Relations Theory Today*. Oxford: Polity Press, σ. 198-216.

5 Για εκτενή ανάλυση του συγκεκριμένου ζητήματος βλέπε, Τσιριγώτης, Δ. (2013), *Νεότερη και Σύγχρονη Ελληνική Ιστορία. Διεθνείς Σχέσεις και Διπλωματία*. Αθήνα: Ποιότητα, σ. 19-44.

6 Όπως χαρακτηριστικά επισημαίνει ο Αριστοτέλης περιγράφοντας το μεθοδολογικό του σχήμα για την ανάλυση της ενδοκρατικής πολιτικής - πολιτειακής δομής, «*ως ακριβώς δηλαδή και επι των άβυσσων αντικειμένων μελέτης αναγκαίον είναι να διαιρώμεν το σύνθετον σώμα μέχρις ότου φθάσωμεν εις τα απλά αυτού μέρη (δια τον λόγον ότι ταύτα είναι ελάχιστα εἴς ὃν το ὅλον αποτελείται μόρια).*» Αριστοτέλης, *Πολιτικά*, βιβλίο Ι.1.3. Γενικεύοντας το μεθοδολογικό σχήμα των τριών επιπέδων ανάλυσης, ο Singer προκρίνει την καθολική του εφαρμογή και στις φυσικές και στις κοινωνικές επιστήμες, επειδή και στους δύο επιστημονικούς κλάδους, ο μελετητής, καλείται να επιλέξει ως πεδίο έρευνας, είτε το μέρος είτε το όλο, είτε τα συστατικά μέρη ενός συστήματος είτε το ίδιο το σύστημα. Singer, D. J., *The Level of Analysis Problem in International Relations*. σ. 77.

Ι. Διαπροσωπικό Επίπεδο

Εκκινώντας από την ιστορική διαφωνία του Ε. Βενιζέλου με τον βασιλιά Κωνσταντίνο, ως προς το ζήτημα του πολιτικοστρατηγικού προσανατολισμού της Ελλάδας κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου⁷, συνωθούμαστε, αβίαστα και απροβλημάτιστα, στην προφανή αιτία του Εθνικού Διχασμού, δηλαδή την αντιθετική κοσμοεικόνα των δύο ως προς την έννοια του εθνικού συμφέροντος. Πάραυτα, το πρώτο επίπεδο ανάλυσης, αν και περιορίζει τον αριθμό των προς διερεύνηση μεταβλητών στο ατομικό επίπεδο, στα ανθρώπινα κίνητρα-ορμέμφυτα, δεν παρέχει την ικανή και αναγκαία κοσμοεικόνα (αιτιολόγηση) για μια παραδεκτή - αποδεκτή αιτιολόγηση και ερμηνεία μεταξύ αιτίου - αιτιατού.

Συγκεκριμένα το ερώτημα που τίθεται στο σημείο αυτό είναι εάν και σε ποιο βαθμό η διαπροσωπική αντίθεση μεταξύ πολιτικής και πολιτειακής ηγεσίας οδήγησε στην κοινωνικό-πολιτική διαίρεση και στην συνεπαγόμενη πόλωση του ελληνικού έθνους σε δύο αντίπαλα πολιτικά στρατόπεδα.⁸ Η αντίστροφα, η εσωτερική κοινωνικοπολιτική διαίρεση προηγείται της διαπροσωπικής διαφωνίας, με συνεπόμενο να προκαλεί και να οριοθετεί την εν λόγω έριδα. Με διαφορετική διατύπωση το ερώτημα τίθεται ως εξής: «Ήταν ο διχασμός ζήτημα σύγκρουσης προσωπικοτήτων, εκείνης του Βενιζέλου και του Βασιλιά και των κορυφαίων Βασιλικών ή οι αιτιολογικοί παράγοντες ήταν

7 Αναφορικά με το θεμελιώδες ζήτημα περί της ακολουθητέας υψηλής στρατηγικής κατά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, δηλαδή την πολιτικοστρατιωτική σύμπραξη με την Αντάντ, (την οποία υποστήριζε ο Ε. Βενιζέλος), ή την τήρηση απαρέγκλιτης πολιτικής ουδετερότητας, (στην οποία συναινούν οι αντιβενιζελικοί, το γενικό στρατιωτικό επιτελείο και ο βασιλιάς Κωνσταντίνος). Για εκτενή ανάλυση βλέπε, Τσιριγώτης, Δ. (2006), *Εναβληκτικές στρατηγικές των λιγότερο ισχυρών κρατών στο διεθνές σύστημα των Νεότερων χρόνων* (Κεφ. 4.3) (Διδακτορική Διατριβή). Αθήνα: Πάντειο Πανεπιστήμιο.

8 Ενδεικτικό στοιχείο της πόλωσης μεταξύ των δύο παρατάξεων κατά την περίοδο 1915-1917, ήταν η οργάνωση και λειτουργία, από το γενικό στρατιωτικό επιτελείο, των συλλόγων των επιστράτων που δρούσαν στο «Κράτος των Αθηνών», προβαίνοντας σε διαρκείς και συστηματικές συλλήψεις, κακοποιήσεις, και φυλακίσεις των βενιζελικών. Χαρακτηριστικά ο Ν. Τσίρος αναφέρει ότι : «*Μόνο στις συγκρούσεις των γνωστών «Νοεμβριανών», σημειώθηκαν 35 φόντοι, 922 φυλακίσεις, 503 περιπτώσεις φεμίσιας, 980 απελάσεις και εκποτίσεις σε ένα κλίμα τρομοκρατίας, που όμοιό του δεν είχε προηγουμένο στη σύγχρονη ιστορία του κράτους μας. Η περίοδος 1915-1917 γονιμοποίησε τις συνθήκες αποσταθεροποίησης και την έλλειψη συνοχής του κοινωνικού σώματος, δημιουργώντας την κατάλληλη συνθήκη, για τα δραματικά μεθυσμένα που κατέληξαν στην μικρασιατική καταστροφή, [...]*». Τσίρος, Ν. (1997), *Το νομοθετικό έργο του Ελευθερίου Βενιζέλου κατά την περίοδο 1911-1920 στα πλαίσια της μεταρρυθμιστικής του πολιτικής και στα κοινωνικοπολιτικά δεδομένα της εποχής*. Αθήνα: Σάκκουλας, σ. 57-58. Αναλυτικότερα, Μουρέλος, Γ. (2007), *Τα «Νοεμβριανά» τον 1916. Από το αρχείο της Μεκτικής Επιτροπής Αποζημιώσεων των θυμάτων*. Αθήνα: Πατάκης.

Αντίστροφα, ανάλογα μέτρα έλαβε και η κυβέρνηση των Φιλελευθέρων την περίοδο 1917-1920, για να εξουδετερώσει τους πολιτικούς της αντιπάλους και να εκκαθαρίσει τον κρατικό μηχανισμό από τα φιλοβασιλικά στοιχεία. Τα συγκεκριμένα μέτρα εκτός του ότι συνιστούσαν αντίποινα για τις διώξεις κατά των φιλοβενιζελικών την περίοδο 1915-1917, διαιώνισαν το διχαστικό κλίμα, παρωθώντας στην άσκηση μιας κακής (κατά τους αντιβενιζελικούς τυραννικής) εσωτερικής διακυβέρνησης και στην επικράτηση της αντίληψης ότι οι Φιλελεύθεροι δεν διέφεραν από τους παραδοσιακούς Έλληνες πολιτικούς, επιδιώκοντας την διακυβέρνηση του κράτους με τον ίδιο ακριβώς τρόπο. Για εκτενή ανάλυση βλέπε, Edgar, W., «Οι εκκαθαρίσεις του 1917», στο Βερέμη, Θ., Δημητρακόπουλου, Ο. και Αλεξανδρή, Α. (επιμ.) (1980), *Μελετήματα γύρω από τον Βενιζέλο και την εποχή του*. Αθήνα: Φιλιππίτης, σ. 519-550, (ιδίως σ. 543)· Μαυρογορδάτος, Γ. Θ. (2015), *1915. Ο Εθνικός Διχασμός*. Αθήνα: Πατάκης, σ. 286-295.

άλλες “βαθιές δυνάμεις”.»⁹

Εν τις πράγμασι, η προσωπική αντιπαράθεση Βενιζέλου - Κωνσταντίνου, η οποία ξεκινά κατά τη διάρκεια του Α΄ Βαλκανικού πολέμου¹⁰ και κορυφώνεται στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, κατά την περίοδο 1915-1916, νοσηματοδοτείται από τα διαφορετικά επίπεδα της πολιτικοστρατηγικής τους λειτουργίας. Η πολιτική σκέψη και πράξη του Ελευθερίου Βενιζέλου οριοθετείται με γνώμονα τον αντικειμενικό στόχο μιας λυσιτελούς υψηλής στρατηγικής, δηλαδή τη βέλτιστη δυνατή προάσπιση-προαγωγή των ιεραρχημένων-προσδιορισμένων εθνικών συμφερόντων εντός ενός ισορροπημένου, ως προς την κατανομή ισχύος, περιφερειακού συστήματος. Αντίστροφα, ο βασιλιάς Κωνσταντίνος εμφορείται τόσο από την πολιτειακή, ως ανώτατου πολιτικού άρχοντα, όσο και από την στρατιωτική του ιδιότητα, ως αρχιστράτηγου. Το γεγονός αυτό καταδεικνύεται αφενός, με την συνταύτισή του με το Γενικό Επιτελείο στρατού, ως προς το ζήτημα της επιλογέας ελληνικής πολιτικής - στρατηγικής στην πρόσκληση της Αντάντ για συμμετοχή της Αθήνας στην εκστρατεία των Δαρδανελίων (Φεβρουάριος 1915) αιτιολογώντας την απόφασή του με βάση τη στρατιωτική αποτελεσματικότητα της εν λόγω επιχείρησης.¹¹ Αφετέρου, τον Σεπτέμβριο του 1915, ο βασιλιάς Κωνστα-

9 Βλέπε, Θεοδούλου, Χ. (2011), *Η Εββιάδα και η Αντάντ, 1^η Αυγούστου 1914 - 25^η Σεπτεμβρίου 1916*. Χανιά: Πατάκης / Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών και Μελετών «Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος», σ. 97. Ο Θεοδούλου συντάσσεται με την υπόθεση της ενδοκρατικής δομής, παρουσιάζοντας τον εθνικό διχασμό ως ένα κοινωνικοοικονομικό φαινόμενο που ενυπάρχει από την ίδρυση του νεοελληνικού κράτους και εκδηλώνεται για ακόμη μία φορά την περίοδο του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου λόγω της εξωτερικής παρέμβασης των δύο πολιτικοστρατιωτικών συνασπισμών στην ελληνική ενδοκρατική δομή. Στο ίδιο, σ. 97-101.

10 Για την πυκνή αυτή βλέπε εκτενέστερα, Τοιργιώτης, Δ. (2013), «Οψεις της ελληνικής στρατηγικής στους Βαλκανικούς Πολέμους. Περιπτώσιολογική ανάλυση της μακροσκοπικής στρατηγικής του Ελευθερίου Βενιζέλου και της μικροσκοπικής στρατηγικής του αρχιστράτηγου διαδόχου Κωνσταντίνου». *Πρακτικά συνεδρίου: 100 Χρόνια από τη διεξαγωγή των Βαλκανικών Πολέμων, 7-8 Φεβρουαρίου 2013*. Αθήνα: Γενικό Επιτελείο Στρατού / Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού,

11 Στο σημείο αυτό οφείλουμε να σημειώσουμε ότι για τον βασιλιά Κωνσταντίνο, η πολιτική ουδετερότητα ήταν η πλέον κατάλληλη στρατηγική για τη χώρα και σε καμιά περίπτωση δεν ήταν διατεθειμένος να την εγκαταλείψει, από τη στιγμή που και ο ίδιος ο Γουλιέλμος αξίωνε την πολιτική ουδετερότητα της Αθήνας. Βλέπε αναλυτικότερα, Leon, G. B. (1974), *Greece and the Great Powers, 1914-1917*. Thessaloniki: Institute for Balkan Studies, σ. 124-132, (ιδίως σ. 129).· Βεντάρης, Γ. (1931), *Η Εββιάς τον 1910-1920, τόμος Α΄*, Αθήνα: Πυρός, σ. 298.

Τοιουτοτρόπως στις 23 Σεπτεμβρίου 1915, ευθύς με την έναρξη της βουλγαρικής επιστράτευσης, ο βασιλιάς Κωνσταντίνος ανέφερε χαρακτηριστικά στον πρόεδρο της Βουλγαρίας στην Αθήνα, Πασσάρωφ: «Είμαι απόλυτα σύμφωνος μαζί σας και βρίσκω ότι από τη στιγμή που θα καταλάβετε τη σερβική Μακεδονία δεν έχουμε λόγο να παρέμβουμε διότι το *casus foederis* δεν μπορεί να εφαρμοστεί μετά από όλες τις θεωρίες που μου εκθέσατε. Ότι εάν βιάζεστε τα Nisch, Pirot και την κοιλάδα του Morana δεν θα γίνετε μεγαλύτεροι, εξάβητον δεν μπορούμε να σας αντιπαθούμε σε αυτό διότι θα έπρεπε να κηρύξουμε πόλεμο για την υπεράσπιση ξένου εδάφους. Τώρα θα συμπράξετε με την Αυστρία και τη Γερμανία και θα ήταν αυτοκτονία εάν εμείς, αντιτασόμενοι σε εσάς, κηρύσσαμε πόλεμο κατά το δύο μεγάλων κεντρικών δυνάμεων. Ο Βενιζέλος προτείνει να αντιπαθούμε σε εσάς με τα στρατεύματα μας και με τα στρατεύματα της Αντάντ. Αυτό δεν το δέχτηκα και δεν θα το δεχτώ, διότι εάν η Αντάντ διαθέτει παρτίδα στρατεύματα, θα τα στείλει κατά των Δαρδανελίων και όχι κατά της Βουλγαρίας. Παραδέχομαι την ιδέα ότι δεν πρέπει τώρα να εμποδίσουμε τη Βουλγαρία να πραγματοποιήσει μέρος των εθνικών της φιλοδοξιών και ότι πρέπει να αρχίσουμε να δείχνουμε με πράξεις την επιθυμία μας για φιλικές πραγματοποιήσεις και καλή γεινιάση [...]». Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών (Α.Υ.Ε.), φάκελος Α/11 (Β/48) 1915, Passarov προς Radoslavin (υπουργός εξωτερικών Βουλγαρίας), Αθήνα, 23 Σεπτεμβρίου 1915, αρ. 312, τηλεγράφημα. Παράκειται στο Θεοδούλου, Χ., *Η Εββιάδα και η Αντάντ, 1^η Αυγούστου 1914 - 25^η Σεπτεμβρίου 1916*. ό.π., σ. 234, υποσημ. 470, (ιδίως σ. 236).

ντίνος θα προδηλώσει την απόφασή του, ως αξίωση ισχύος, έναντι του Έλληνα πρωθυπουργού, να καταστεί ο κύριος και αποκλειστικός θεσμός στη διαδικασία επιλογής, διαμόρφωσης και εφαρμογής της ελληνικής υψηλής στρατηγικής, αιτιολογώντας την λόγω της ελέω Θεού μοναρχίας.¹² Στο πλαίσιο αυτής της συλλογιστικής δύναται να ερμηνευθούν και οι δύο παραιτήσεις του Έλληνα πρωθυπουργού, Ε. Βενιζέλου, με πολιτικό διακύβευμα την έξοδο ή μη της Ελλάδας στον πόλεμο παρά το πλευρό της Αντάντ. Συγκεκριμένα, η πρώτη παραίτηση του Έλληνα πρωθυπουργού (στις 21 Φεβρουαρίου / 6 Μαρτίου 1915) ήταν απότοκη της άρνησης του βασιλιά Κωνσταντίνου, εδραζόμενος στην τοποθέτηση του Γενικού Επιτελείου, να μην αποδεχθεί την πρόταση του πρώτου, η οποία είχε ήδη εγκριθεί από το Συμβούλιο του Στέμματος, (στο οποίο μετείχαν πλην του Βενιζέλου και του Βασιλιά Κωνσταντίνου όλοι οι ζώντες πρόην πρωθυπουργοί - Ζαΐμης, Θεοτόκης, Δραγούμης, Ράλλης, Μαυρομιχάλης και ο αρχηγός του Γενικού Επιτελείου Στρατού, Β. Δούσμανης)¹³ για στρατιωτική συμμετοχή της Ελλάδας στην επιχείρηση της Αντάντ στα Δαρδανέλια και ουσιαστικά την έξοδο της χώρας στον πόλεμο.¹⁴ Συνακόλουθα, τέσσερις μήνες μετά την επανεκλογή του στο πρωθυπουργικό αξίωμα (στις εκλογές τις 31^{ης} Μαΐου), ο Βενιζέλος θα εξαναγκασθεί σε δεύτερη παραίτηση (22 Σεπτεμβρίου / 5 Οκτωβρίου 1915) από τον βασιλιά Κωνσταντίνο, λόγω της μη έγκρισης της πολιτικής του επιλογής, (ήτοι την τήρηση της ελληνοσοεμβικής συνθήκης συμμαχίας)¹⁵ για σύμπραξη με τον ισχυρότερο πολιτικοστρατιωτικό συνασπισμό - Αντάντ, με αντικειμενικό στρατηγικό σκοπό την προάσπιση του εδαφικού καθεστώσ στη Χερσόνησο του Αίμου, μέσω της ανάσχεσης της Βουλγαρίας.

Αναλυτικότερα, ο Ε. Βενιζέλος έχοντας ως αξονικό πολιτικό στόχο την πραγμάτωση της εθνικής ολοκλήρωσης και ορθολογιστικά ενεργώντας, καλείται να εκμεταλλευθεί τα αναφυόμενα παράθυρα ευκαιριών, αποτρέποντάς ταυτόχρονα τα αντί-

12 Όπως χαρακτηριστικά περιγράφει ο Ε. Βενιζέλος: «Μου είπε: *Ηζεύρετε, εγώ αναγνωρίζω, ότι είμαι υποχρεωμένος να υπακούω εις την λαϊκήν ενθυμηγορίαν, όταν πρόκειται δια τα εσωτερικά ζητήματα της Χώρας, αλλ' όταν πρόκειται δια τα εξωτερικά ζητήματα, τα μεγάλα Εθνικά ζητήματα, θεωρώ ότι, εφ' όσον εγώ έχω την αντίληψιν, ότι εν πράγμα είναι σωστόν ή ότι δεν είναι σωστόν, οφείλω να επιμείνω να γίνη ή να μη γίνη, διότι εγώ είμαι υπεύθυνος απέναντι του Θεού*». Εφημερίδα των Συζητήσεων της Βουλής. Συνεδρίαση της 13^{ης} Αυγούστου 1917. Παρατίθεται στο Στεφάνου, Σ. (επιμ.) (1981), *Τα Κείμενα του Ελευθερίου Βενιζέλου. τόμος Β'.* Αθήνα: Λέσχη Φιλελευθέρων, σ. 365-356.

13 Συγκεκριμένα πραγματοποιήθηκαν δύο Συμβούλια του Στέμματος. Στο πρώτο συμμετείχαν όλοι οι πρόην πρωθυπουργοί και στο δεύτερο προστέθηκε και ο αρχηγός του Γενικού Επιτελείου, Β. Δούσμανης. Χαρακτηριστικά ο Βενιζέλος αναφέρει για τα πεπραγμένα του δεύτερου Συμβουλίου του Στέμματος.

«Κύριοι, φωνάζετε ότι, εάν στείλω έν Σώμα στρατού, τα τέσσερα τα οποία υπολείπονται δεν θα είναι αρκετά να αντιμετωπίσω τον Βουλγαρικών κίνδυνον· δεν ζητώ παρά μίαν μεραρχίαν. Είχα δ' επιτύχει από τον Επιτελάρχον να γνωμοδοτήσει δι' εκθέσεώς του, ότι η μία αύτη μεραρχία ηδύνατο ν' αντικατασταθί δια της συγκροτήσεως μιας εφεδρικής μεραρχίας, ούτως ώστε θα έμενε διαθέσιμος κατά ενδεχομένης επιθέσεως εκ Βουλγαρίας ολόκληρος η αρχική δύναμις των 15 μεραρχιών, με μόνην διαφοράν ότι η μία εξ αυτών θα ήτο, αντί ενεργού, εφεδρική.

Και βλέπω λοιπόν εις το δεύτερον Συμβούλιον τον Στέμματος: «Κύριοι, ιδού πον περιορίζω την πρότασίν μου. Ζητώ μόνον μίαν μεραρχίαν δια να μετάσχη η Εβλίας της επιχειρήσεως αυτής». Και όλοι αποφαίνονται, ότι ο Βασιλεύς οφείλει να δεχθή την πρότασιν της Κυβερνήσεώς μου». Στο ίδιο, σ. 344-345.

14 Βλέπε, Μαυρογορδάτος, Γ. Θ. (2015), *1915: Ο Εθνικός Δικασμός*. Αθήνα: Πατάκης, σ. 42-51· Βεντήρης, Γ., *Η Εβλίας του 1910-1920. τόμος Α'.*, σ. 301.

15 Το κείμενο της ελληνοσοεμβικής συνθήκης συμμαχίας παρατίθεται στη *Βίβλος Ελευθερίου Βενιζέλου. Η ιστορία της νεωτέρας Εβλίαςδος. τόμος Β'.* Αθήνα: Ιστορικά εκδόσεις, (1964) σ. 580-583.

στοιχα παράθυρα απειλών. Η απόφασή του να συνδράμει στρατιωτικά τις δυνάμεις της Αντάντ, εδράζονταν στο αναφυόμενο παράθυρο ευκαιρίας για εδαφικά κέρδη στη Μικρά Ασία, σ' ενδεχόμενη θετική απόληξη του εγχειρήματος. Από την άλλη πλευρά, η τήρηση των διεθνών υποχρεώσεων της Αθήνας προς το Βελιγράδι,¹⁶ εκπορεύονταν από την στρατηγική αναγκαιότητα της πρώτης, για ανάσχεση της άμεσης εξωτερικής απειλής - Βουλγαρία, και αξιολογούνταν υπό τη βάση ορθολογικών υπολογισμών για την κατανομή των σχετικών κερδών και των κριτηρίων θέσεως - ρόλου στο βαλκανικό υποσύστημα.¹⁷

Στο σημείο αυτό κρίνεται σκόπιμο να επισημανθεί ότι ο κρητικός πρωθυπουργός είχε επιζητήσει και διασφαλίσει συντελεστές εξωτερικής στρατιωτικής εξισορρόπησης (Αγγλογαλλικά στρατεύματα)¹⁸ για την στρατιωτική σύμπραξη με τη Σερβία. Τουναντίον η πολιτική απόφαση του βασιλιά Κωνσταντίνου, για τη διατήρηση της πολιτικής ουδετερότητας και την αθέτηση της ελληνοσερβικής συνθήκης συμμαχίας, αιτιολογούνταν λόγω αναγκαιότητας - προάσπιση του ελληνικού συμφέροντος επιβίωσης, το οποίο και επίτασσε την εφαρμογή της εν λόγω πολιτικής.

Καταλήγοντας, δύο παράμετροι, αποφασιστικοί για την ανάγνωση των αιτίων του Εθνικού Διχασμού στο διαπροσωπικό επίπεδο, είναι η πάγια πολιτική θέση του Ε. Βενιζέλου για το πολιτειακό ζήτημα¹⁹ και ο τρόπος αντίληψης του ρόλου - λειτουργίας του βασιλιά Κωνσταντίνου στη διαμόρφωση - άσκηση της εσωτερικής - εξωτερικής

16 Αναφερόμαστε στο ζήτημα περί εφαρμογής της Ελληνοσερβικής Συνθήκης Ειρήνης, Φιλίας και Αμοιβαίας Συνεργασίας. Ο βασιλιάς Κωνσταντίνος υποστήριζε ότι η εν λόγω συνθήκη ίσχυε μόνο στην περίπτωση μιας ενδοβαλκανικής σύρραξης. Μολαταύτα, όπως εναργώς καταδεικνύεται από την άρθρο-γραφική αντιπαράθεση Βενιζέλου - Μεταξά εν έτη 1934, και σύμφωνα με το γράμμα της ελληνοσερβικής συνθήκης συμμαχίας, τα δύο μέρη ήταν υποχρεωμένα να συνδράμουν τον εταίρο τους σε περίπτωση επίθεσης από οποιαδήποτε τρίτη δύναμη. Βλέπε, *Η Ιστορία του εθνικού διχασμού. Κατά την αρθρογραφία του Ελευθερίου Βενιζέλου και του Ιωάννου Μεταξά*. Κυρομάνος, Θεσσαλονίκη (2010).

17 Βλέπε σχετικά την ομιλία του Ελ. Βενιζέλου στη Βουλή, 22/9/1915. Εφημερίδα των Συζητήσεων της Βουλής. Συνεδρίασης 22^{ας} Σεπτεμβρίου 1915. *Τα Κείμενα του Ελευθερίου Βενιζέλου, τόμος Β'*, σ. 153-160.

18 Αναφερόμαστε στο ζήτημα της αναπλήρωσης των σερβικών στρατευμάτων (150.000 άνδρες) όπως προέβλεπε η Συνθήκη Ειρήνης, Φιλίας και Αμοιβαίας Συνεργασίας από αγγλογαλλικά στρατεύματα. Βλέπε αναλυτικότερα, Γιαννιούλας, Γ. (2003), *Η ευγενής μας τύφλωση. Εξωτερική πολιτική και «Εθνικά θέματα». Από την ήττα του 1897 έως τη Μικρασιατική καταστροφή*. Αθήνα: Βιβλιόραμα, σ. 226-227. Επίσης βλέπε, *Η Ιστορία του εθνικού διχασμού. Κατά την αρθρογραφία του Ελευθερίου Βενιζέλου και του Ιωάννου Μεταξά*. σ. 72, 85.

19 Ο Βενιζέλος όχι μόνο αντιτάχθηκε στη λαϊκή βούληση για συντακτική εθνοσυνέλευση, αλλά φρόντισε να αποκαταστήσει τη θέση - ρόλο του θρόνου στην εσωτερική πολιτική ζωή. Η εξέλιξη αυτή καταδεικνύεται σε μια διττή κοσμοεικόνα που αντικατοπτρίζει από τη μια πλευρά τον Βασιλιά ως στρατηλάτη και από την άλλη ως φορέα της εθνικής συνένωσης. Βεντήρης, Γ., *Η Εβλής του 1910-1920. τόμος Α'*, σ. 59, 81-85. Εν τω πράγματι, ο κρητικός πρωθυπουργός γνώριζε ότι ο θρόνος, εκτός από εξωκοινοβουλευτικούς θεομύθους ελέγχου της εσωτερικής - εξωτερικής πολιτικής, ήταν και παράγοντας διεθνούς νομιμοποίησης. Χαρακτηριστική είναι η απάντηση του απεσταλμένου της προσωρινής κυβέρνησης, Α. Διομήδη, προς τον Γάλλο πρωθυπουργό, Brian, αναφορικά με το εάν ο Βενιζέλος επιθυμούσε την εγκατάσταση δημοκρατικού πολιτεύματος ανάφερε:

«[...] Ο κ. Βενιζέλος θεωρεί το πολίτευμα αυτό το άριστον βεβαίως κατά θεωρίαν, αλλ'α δεν δυνάμεθα να προσφύγωμεν εις αυτό και διότι απεχώς η λαϊκή αντίληψις και συνείδησις δεν ωρίμασεν επί τοσούτον ακόμη, ώστε να φέρει τούτο ακινδύνως ο λαός, και διότι δεν θέλομεν να προσκρούσωμεν εις την μοναρχικήν αρχήν, ης γνωρίζομεν την εν Ευρώπη και εις τας Δυνάμεις της Συννενοήσεως ισχύν». Βλέπε Διομήδης προς Βενιζέλο, Παρίσι, 18/1/1917. Παράτιθεται στο Πετσάλης - Διομήδης, Ν. (1988), *Η Εβλήδα των δύο κυβερνήσεων 1916-17*. Αθήνα: Φιλιππότης, σ. 162-166.

πολιτικής.²⁰ Ειδικότερα ο έξωθεν επιβαλλόμενος θεσμός της μοναρχίας αναδεικνύεται σε διηνεκή μηχανισμό ελέγχου του απειλητικού και αστάθμητου ελληνικού λαού από τις απαρχές συγκρότησης του νεοελληνικού κράτους. Η ελληνική μοναρχία, (απόλυτη ή συνταγματική), δεσμεύεται, εν είδη σιωπηρής συμφωνίας, να ασκήσει την εξωτερική πολιτική, είτε κατά τις υποδείξεις της κυρίαρχης προστατίδας δύναμης - Βρετανία - είτε συναρμοζόμενη με το διατακτικό των ζωτικών συμφερόντων των εγγυητριών δυνάμεων. Από την άλλη πλευρά, λειτουργεί ως ασφαλιστική δικλείδα για την προάσπιση των ζωτικών συμφερόντων των εγγυητριών δυνάμεων και τη διασφάλιση των προνομίων της γηγενούς ολιγαρχίας. Ως απόρροια της εξέλιξης αυτής εγγράφεται η δήλωση του βασιλιά Κωνσταντίνου προς το Ρώσο πρόσβη, Δεμίδωφ, για την αποκλειστική διαχείριση της εσωτερικής-εξωτερικής πολιτικής της χώρας υπό το πρόσωπό του.²¹ Η παραδοχή αυτή ενισχύεται και από την ίδια την πολιτική πράξη του Ε. Βενιζέλου ευθύς με την ανάληψη της διακυβέρνησης της χώρας το 1910.²² Η πολιτική του απόφαση να προχωρήσει σε αναθεωρητική και όχι συντακτική βουλή, και η επαναφορά του διαδόχου Κωνσταντίνου στις ένοπλες δυνάμεις, ως γενικού επιθεωρητή, επιβεβαιώνουν αφενός την αναγνώριση της ιδιάζουσας λειτουργίας του μοναρχικού θεσμού (ως θεσμού μεσεγγύησης) και αφετέρου καταδεικνύουν την επιτακτική αναγκαιότητα για ανάκτηση της εθνικής ομοψυχίας στο στρατηγικό τρίπτυχο Λαός - Ηγεσία - Ένοπλες Δυνάμεις.²³

Οι ανωτέρω διαπιστώσεις προδηλώνουν ότι ο εθνικός διχασμός δεν αφορμάται από μια προσωπική ρήξη μεταξύ Κωνσταντίνου - Βενιζέλου²⁴ «στην οποία παρσούρ-

20 Ο Σ. Σκουλούδης ανέφερε για το δικαίωμα του θρόνου να διαλύει τη Βουλή: «Το δικαίωμα τον βασιλέως τον διορίζει και παύειν τους υπουργούς, ως και το τον διατρίβειν την Βουλήν, κατά το ημέτερον σύνταγμα είναι απεριορίστον· ουδαμού δε τον συντάγματος αναγράφονται τον θρόνον να διατρίβει τη Βουλή, όταν στην Συνεδρίαση της Βουλής, της 9^{ης} Οκτωβρίου 1910, ο Βενιζέλος ανέφερε: «Εγώ είναι εκείνος, ο οποίος από τον βήματος τοιούτον υποστηρίζω, ότι είναι αμείωτον το προνόμιον τον Στέμματος όπως ενασκήσει την προνομίαν της διατρίψεως κατά πάσης Βουλής και επομένως Αυτής Βουλής». Πετρίδης, Π. (1981), *Ξενική εξάρτηση και εθνική πολιτική 1910-1918. Οι μεγάλες Δυνάμεις και το στέμμα ως κύριοι παράγοντες για τη διαμόρφωση και την άσκηση της κυβερνητικής πολιτικής*. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής, σ. 334, υποσημ. 42.

21 Ειδικότερα ο Ε. Βενιζέλος στο 23^ο άρθρο του προς τον Ι. Μεταξά, στις 8 Νοεμβρίου 1934, ανέφερε: «[...]Ιδού τι έβλεγεν (ο Βασιλιάς) προς τον πρίγκιπα Δεμίδωφ, πρόσβη της Ρωσίας, [...]: Ως προς την εσωτερικήν πολιτικήν ο βασιλεύς Κωνσταντίνος μου είπεν ότι αύτη διηθύνετο, ακριβώς όπως και η εξωτερική πολιτική, αποκλειστικώς υπ' αυτού. Ο βασιλεύς δεν θα δεχθή μέχρι τέλους τον πολέμουν την επάνοδον τον Βενιζέλον εις της εξουσίας» στο, *Η Ιστορία τον εθνικού διχασμού. Κατά την αρθρογραφία τον Ελευθερίον Βενιζέλον και τον Ιωάννον Μεταξά*, σ. 211.

22 Σε ομιλία του, στις 5/9/1910, ο Βενιζέλος τόνισε ότι το συνταγματικό πολίτευμα τάσσει τον βασιλέα ως τον ισχυρότερο παράγοντα «όπως συνέχην την πολιτείαν από πάσης παρεκτροπής», *ταυτίζοντας παράλληλα τα συμφέροντα τον βασιλικού οίκου με τα γενικότερα συμφέροντα τον έθνους*, στο Πετρίδης, Π. (1981), *Ξενική εξάρτηση και εθνική πολιτική 1910-1918*. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής, σελ. 287, υποσημ. 4.

23 Για θεωρητική ανάλυση της στρατηγικής τριάδας βλέπε, Clausewitz, C. V. (1989), *On War*, (edited and translated by Michael Howard and Peter Paret). Princeton: Princeton University Press, σ. 89. Handel, M. (2002), *Masters of War: Classical Strategic Thought*. 3^η & εμπλουτισμένη έκδοση. London: Frank Cass.

24 Όπως ο ίδιος ο Βενιζέλος αναφέρει: «Δεν υπάρχουν προσωπικά διαφορά μεταξύ τον Βασιλέως και εμού. Η διαφορά έγκειται εις την εξωτερικήν πολιτικήν, ήν συνεβούληνσα, και εις την αντίληψιν και ερμηνείαν των δημοκρατικών ημών θεσμών». Συνέντευξη του Ε. Βενιζέλου στο βρετανό δημοσιογράφο - ανταποκριτή του «Ημερήσιου Τηλεγράφου» κ. Στίβενς, 23 Αυγούστου 1916, Εφημερίδα «Παρίς». *Τα Κείμενα τον Ελευθερίον Βενιζέλον*, τόμος Β', σ. 232-3.

θηκαν τελικά ο λαός, ο στρατός, και ο υπόλοιπος πολιτικός κόσμος». ²⁵ Οι γενεσιουργές αιτίες είναι βαθύτερες και συνδέονται με την λειτουργία της ενδοκρατικής - πολιτικής δομής - δεύτερο επίπεδο, και συγκεκριμένα με την αέναν διαμάχη μεταξύ ελλαδικών - εξωελλαδικών για την κατάκτηση της πολιτικής εξουσίας.

II. Ενδοκρατικό Επίπεδο

Για να κατανοήσουμε καλύτερα την εσωτερική λογική και τον τρόπο εξέλιξης του Εθνικού Διχασμού, επιβάλλεται προηγουμένως να καταδείξουμε την κυρίαρχη θέση-ρόλο που καταλαμβάνει η προυχοντική τάξη στην εσωτερική κοινωνικοπολιτική-οικονομική δομή. Η εν λόγω τάξη, αότου επικράτησε έναντι της εξωελλαδικής ασικής τάξης, με κορυφαία πράξη τη δολοφονία του πρώτου Έλληνα κυβερνήτη, Ι. Καποδίστρια, αναδεικνύεται σε ολιγαρχία, ή οποία αναλαμβάνει κατ' αποκλειστικότητα τη διαμόρφωση - άσκηση της πολιτικής λειτουργίας. ²⁶ Απότοκο είναι η εργαλειική χρήση του προτάγματος της Μεγάλης Ιδέας για λόγους εσωτερικής νομιμοποίησης και συνακόλουθα η εσωτερική υπονόμηση των οποίων πολιτικών αποφάσεων για τη συγκρότηση μιας ολοκληρωμένης και συντεταγμένης πρότασης εξωτερικής πολιτικής. Η επισήμανση αυτή αναδεικνύει ως μείζον αίτιο του Εθνικού Διχασμού την εσωτερική διαμάχη μεταξύ της «παραδοσιακής ολιγαρχίας» με «τη διαρκώς ανερχόμενη ασική τάξη, οι οποίες έχουν τη δική τους ξεχωριστή κοσμοαντίληψη, σε ένα συνεχή αγώνα για τη διεκδίκηση, την άσκηση και τον έλεγχο της εξουσίας». ²⁷

Ως εκ τούτου, η εσωτερική κοινωνικοπολιτική διάσταση, όχι μόνο υπερβαίνει τις απλουστευτικές εξηγήσεις ότι «ο εθνικός διχασμός δεν είναι τίποτε άλλο από μια αντιπαράθεση μεταξύ των οπαδών της συμμετοχής της χώρας στον πόλεμο στο πλευρό του ενός από τους δύο αντιμαχόμενους συμμαχικούς συνασπισμούς [...] και των οπαδών της» ²⁸ διατήρησης της πολιτικής ουδετερότητας, αλλά μας εισάγει απευθείας στον πυρήνα του προβλήματος αυτού. Όπως χαρακτηριστικά περιγράφει ο Γ. Κοντογιώργης ο εθνικός διχασμός «αποδίδει την αντίθεση δυο κόσμων: του κράτους της κομματοκρατίας που κατείχε και λυμαινόταν την ελληνική κοινωνία και των δυνάμεων που προέτασαν την ανασύνταξη του εθνικού κράτους έτσι ώστε οι πολιτικές του να παρακολουθούν εκ του σύννεγγυς τις κοινωνικές, οικονομικές και εθνικές προσδοκίες του ελληνισμού». ²⁹

Αναλυκότερα η κοινωνικοπολιτική αντιπαράθεση της άρχουσας προεστικής/ προυχοντικής, ολιγαρχικής τάξης, που κατείχε τα νήια της πολιτικής διακυβέρνησης της χώρας μέχρι και την εκδήλωση του κινήματος στο Γουδί (1909), με την εξωελλαδική ασική τάξη, που εκφραζόταν μέσα από το αστικό - εκουχρονιστικό πρόγραμμα

25 Βλέπε, Πετρίδης, Π., *Ξενική εξάρτηση και εθνική πολιτική 1910-1918*. σ. 289.

26 Για την πυχή αυτή βλέπε εκτενέστερα, Κοντογιώργης, Γ. Δ. (1982), *Κοινωνική Δυναμική και Πολιτική Αυτοδιοίκηση. Οι Ελληνικές Κοινότητες της τουρκοκρατίας*. Αθήνα: Νέα Σύνορα - Α. Α. Λιβάνης, σ. 22-26, 299-369.

27 Μουρέλος, Γ. (2007), *Τα «Νοεμβριανά» τον 1916. Από το αρχείο της Μεκτής Επιτροπής Αποζημιώσεων των θυμάτων*. Αθήνα: Πατάκης, σ. 18.

28 Στο ίδιο.

29 Κοντογιώργης, Γ. Δ. (2012), *Κομματοκρατία και Δυναστικό Κράτος. Μια ερμηνεία του Ελληνικού αδιεξόδου*. Αθήνα: Πατάκης, σ. 383-384.

του Ε. Βενιζέλου,³⁰ κρυσταλλώνονταν σε διαφορετικές πολιτικό-στρατηγικές αντιλήψεις ως προς το τελικό προϊόν του αέναου εθνικού στόχου - Μεγάλη Ιδέα. Από τη μια πλευρά οι αντιβενιζελικοί, έδειχναν πεπεισμένοι ότι ο Βενιζέλος ήταν αποφασισμένος να οδηγήσει την Ελλάδα στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο υπό το πλευρό της Αντάντ, ανεξαρτήτως όρων και προϋποθέσεων (π.χ. ζήτημα Καβάλας). Από την άλλη πλευρά οι βενιζελικοί, εξέλαβαν ως απαρέγκλιτη και διαρκή την πολιτική της ουδετερότητας, που υποστηρίζονταν από το θρόνο, το Γενικό Επιτελείο και τους αντιβενιζελικούς.³¹ Ο ίδιος ο Βενιζέλος, αναγνωρίζοντας τις διαφορετικές τυπικές λογικές, εναργώς αποτυπώνει τις εναλλακτικές κατευθύνσεις που διανοίγονταν για την ελληνική εξωτερική πολιτική, δηλαδή την πολιτική ουδετερότητα που υποστηρίζονταν από τον παλαιά κόμμα και τον θρόνο και την πολιτική της σύμπραξης με την Αντάντ, η οποία προκρίνονταν από το κόμμα των Φιλελευθέρων. Ειδικότερα, η πολιτικοστρατηγική επιλογή της σύμπραξης με την Αντάντ, αιτιολογούνταν με ορθολογιστικά κριτήρια κόστους - οφέλους, σε συνάρτηση με τις ενδεχόμενες απολήξεις στην ανακατανομή ισχύος και συμφερόντων στο Βαλκανικό και Μικρασιατικό υποσύστημα τόσο για το συμφέρον επιβίωσης όσο και για τα ζωτικά συμφέροντα της Ελλάδας.³²

Το καίριο ζήτημα στο περιβάλλον αυτό συνίσταται στην πολιτική διαχείριση του κορυφαίου σημείου του Εθνικού Διχασμού, που είναι η ανάδυση και εδραίωση της εικόνας του εχθρού και του προδότη. Για τους αντιβενιζελικούς προδοσία συνιστούσε η παραβίαση της ελληνικής πολιτικής ουδετερότητας και συνεπαγόμενα της ελληνικής

30 Βλέπε εκτενέστερα, Μαυρογορδάτος, Γ. Θ. «Βενιζελισμός και αστικός εκσυγχρονισμός», στο Μαυρογορδάτος, Γ. Θ. - Χατζηωσώφ, Χ. Χ. (1988), *Βενιζελισμός και αστικός εκσυγχρονισμός*. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, σ. 9-19.

31 Βλέπε, Smith, M. L. (2009), *Το Όραμα της Ιωνίας. Η Ελλάδα στη Μικρά Ασία 1919-1922*. Αθήνα: Μ.Ι.Ε.Τ. (ΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΘΝΙΚΗΣ ΤΡΑΠΕΖΗΣ), σ. 120.

32 Ο Ε. Βενιζέλος, στο 1^ο του άρθρου προς τον Ι. Μεταξά, περιγράφει εναργώς τις δύο εναλλακτικές πολιτικοστρατηγικές επιλογές:

«[...] Αι αντιτιθέμεναι απόψεις, βραχυτάτα διατυπούμεναι, ήσαν αι εξής:

Βασιμική πολιτική, την οποίαν ηκοινοδοῦν ὅλα τα παλαιά κόμματα που είχε συντρίψει η επανάσταση του 1909. Κατ' αυτήν η Ελλάδα κουρασμένη ήδη εκ των βαλκανικών πολέμων, έπρεπε να μείνη ουδέτερα και να μη μετάσχη ενός τόσοον τρομερού πολέμου, αλλήλ να διατηρήση αθίκτους τας δυνάμεις της.

Πολιτική Κόμματος Φιλελευθέρων, εις το οποίον ανήκον τότε και ὅλοι οι σημερινοί αρχηγοί των μικρότερων παιδιοδημοκρατικών κομμάτων, Καφαντάρης, Παπαναστασίον, Μιχαλακόπουλος, Σοφιανόπουλος.

Κατ' αυτήν, μετά την είσοδον ιδίως εις τον πόλεμον της Τουρκίας και Βουλγαρίας, θα ήτο ιστορικόν ἔγκλημα να μη μετάσχωμεν εις τον πόλεμον, από τον οποίο θα εκρίνετο η τέχη ὅλων των χωρών, επί των οποίων εξετίονοντο αι εθνικαι μας διεκδικήσεις. [...] Αλλ' ανεξαρτήτως τούτου, υπεστήριζα ότι η πολιτική της ουδετερότητας ήτο ηθικώς και εθνικώς αδύνατος και δια τους εξής ἀκόμη λόγους:

Διότι η συμμαχία μας με την Σερβίαν και η πολιτική που είχαμε χαράξει εν αρχή του πολέμου, εν πληρεί συμφωνία με το στέμμα, υπερέον ημας να σπεύσωμεν εις βοήθειαν της, όταν προσεβλήθη υπό της Βουλγαρίας [...] Διότι, αποφεύγοντες να μετάσχωμεν τον μεγάλον πόλεμον, δεν αποφεύγομεν τον πόλεμον. [...] αλλ' ανεβλάμεν απλώς την επανάληψιν του πολέμου χάρις των νόσων με την Τουρκίαν, τον οποίον θα μας ἐκήρυττεν η τριετία ευθύς ως δια της πολιτικής της ουδετερότητας θα συνεβλούσαμεν εις την νίκην των κεντρικών αυτοκρατοριών και της συμμαχου των Τουρκίας. [...]

Διότι μετά την εκστρατεία των συμμαχων εις την Βαλκανικήν ετρέχαμεν τον σοβαρώτατον κίνδυνον, μένοντες μέχρι τέλους ουδέτεροι, να χάσωμεν είτε ολόκληρον την ελληνικήν Μακεδονίαν, είτε μεγάλο μέρος αυτής, είτε απέναντι των Σέρβων είτε απέναντι των Βουλγάρων.»

Παρατίθεται στο, *Η Ιστορία του εθνικού διχασμού. Κατά την αρθρογραφία του Ελευθερίου Βενιζέλου και του Ιωάννου Μεταξά*. σ. 20-21.

εδαφικής κυριαρχίας - η αποδοχή του εδαφικού ακρωτηριασμού της χώρας λόγω της ενδεχόμενης παραχώρησης της Καβάλας στη Βουλγαρία, η αποβίβαση - εγκατάσταση των δυνάμεων της Αντάντ στην ελληνική εδαφική επικράτεια - Μακεδονία,³³ και η χρήση της, άνευ όρων και προϋποθέσεων.³⁴ Χαρακτηριστική είναι η περιγραφή του Ι. Μεταξά για τις πολιτικές αποφάσεις - πράξεις της κυβέρνησης των Φιλελευθέρων την περίοδο 1915-1920 που καταργούσαν την έννοια της εσωτερικής κυριαρχίας:

«Η πρόσκλησις ξένων στρατών επί του ελληνικού εδάφους κατά Σεπτέμβριον του 1915 άνευ νόμου, όπως επέβαλλε το σύνταγμα, και άνευ τουλάχιστον συνθήκης τινός, όπως θα επέβαλλεν η φρόνησις.

Ο δοθείς εις την εποχήν από των εκδηλώσεων του 1915 επαναστατικός χαρακτήρ, με πλήρη συνδρομή των εν τη χώρα ξένων στρατών.

Η επέκτασις της ξενικής κατοχής και η άσκησις επί του ουδετέρου ελληνικού εδάφους πολεμικών επιχειρήσεων με συνέπειαν την εισβολήν των αντιθέτων στρατών επί του εδάφους μας και την μεταβολήν αυτού εις πεδίον πολέμου ανταγωνιζομένων ξένων στρατών.

Η νότια της 16^{ης} Ιουνίου 1916, δια της οποίας κατελήθη η ανεξαρτησία του ελληνικού κράτους, [...].

*Το κίνημα της Θεσσαλονίκης τον Σεπτέμβριον του 1916 και τη συμπράξει των ξένων στρατών ο διχασμός του ελληνικού κράτους εις δύο κράτη, το κράτος της Θεσσαλονίκης και το κράτος των Αθηνών».*³⁵

33 Η αποβίβαση των αγγλογάλλων στη Θεσσαλονίκη, νομιμοποιούμενη υπό το γράμμα της Συνθήκης του Λονδίνου του 1863, και με διακηρυκτικό στόχο την αποκατάσταση της συνταγματικής τάξης, λόγω των συνεχών παραβιάσεων της, από τον βασιλιά Κωνσταντίνο, αντικατοπτρίστηκε στην ελληνική κοινή γνώμη ως προοίμιο για την κατοχή της Καβάλας από την Αντάντ και την παράδοση της, στην Βουλγαρία. Βλέπε, Θεοδούλου, Χ., *Η Εββλάδα και η Αντάντ, 1^η Αυγούστου 1914 - 25^η Σεπτεμβρίου 1916*. ό.π., σ. 243. Αναλυτικότερα για τις παραβιάσεις του συντάγματος από τον βασιλιά Κωνσταντίνο κατά το 1915, που οδήγησαν στις δύο παραπτώσεις του Ε. Βενιζέλου από το πρωθυπουργικό αξίωμα βλέπε την αγόρευση του Γεωργίου Καφαντάρη στη Βουλή τον Αύγουστο του 1917. Παρατίθεται στο Πετρίδης, Π. (εισαγ., επιμ.), (1999), *Βασιλική Προδοσία, (1915-17). Οι συγκλονιστικές αποκαλύψεις της κυβέρνησης του Ελευθερίου Βενιζέλου στη Βουλή*. Αθήνα: Προσκήνιο, σ. 29-34, 37-38.

Γενικότερα για την απόβαση και εγκατάσταση των δυνάμεων της Αντάντ στη Θεσσαλονίκη, βλέπε, Α.Υ.Ε., Φάκελος Landing and installation of Allies in Salonica, (Θεοτόκης προς Υπουργείο Εξωτερικών, Βερολίνο, 22 Σεπτεμβρίου / 5 Οκτωβρίου 1915, αρ. 3387), στο Θεοδούλου, Χ., *Η Εββλάδα και η Αντάντ, 1^η Αυγούστου 1914 - 25^η Σεπτεμβρίου 1916*. ό. π., σ. 243-244, υποσημ. 484-485.

34 Μέχρι και τον Νοέμβριο του 1915 οι συμμαχικές δυνάμεις είχαν καταλάβει τα νησιά Λήμνο, Μήλο, Καστελόριζο, Μυτιλήνη, την πόλη του Αργοστολίου στην Κεφαλονιά, το λιμάνι του Βόλου και τον κόλπο της Σούδας στην Κρήτη. Βλέπε σχετικά, Θεοδούλου, Χ., *Η Εββλάδα και η Αντάντ, 1^η Αυγούστου 1914 - 25^η Σεπτεμβρίου 1916*. ό.π., σ. 279-280, 282-283, 286. Ρωμάνος [Παρίσι] προς Γούναρν, αρ. πρωτ. 785, 24/6 Αυγούστου 1915, στο, Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών / Υπηρεσία Διπλωματικού & Ιστορικού Αρχείου (στο εξής: Αρχείο ΥΠ. ΕΞ. / Υ.Δ.Ι.Α.), Φάκελος Α/4 (9) 1915. Κατάληψης Μήλου και Μυτιλήνης υπό των Συμμάχων. Αρχείο ΥΠ. ΕΞ. / Υ.Δ.Ι.Α., Φάκελος Α/4 (2) 1915. Ουδετερότης της Ελλάδος. Αρχείο ΥΠ. ΕΞ. / Υ.Δ.Ι.Α., Φάκελος Α/4 (8) 1915. Ουδετερότης κατά τον Ευρωπαϊκόν Πόλεμον, αρ. 7080-10917. Επίσης για τις διπλωματικές ενέργειες του Ε. Βενιζέλου, αναφορικά με την παραβίαση της ελληνικής πολιτικής ουδετερότητας και συνεπαγόμενα των ελληνικών κυριαρχικών δικαιωμάτων, βλέπε, Θεοδούλου, Χ., *Η Εββλάδα και η Αντάντ, 1^η Αυγούστου 1914 - 25^η Σεπτεμβρίου 1916*. ό.π., σ. 242-249.

35 Τρίτο άρθρο του Ι. Μεταξά προς τον Ε. Βενιζέλο, 19 Οκτωβρίου 1934, στο, *Η Ιστορία του εθνικού διχασμού. Κατά την αρθρογραφία του Ελευθερίου Βενιζέλου και του Ιωάννου Μεταξά*, σ. 41.

Αντίστροφα, για τους βενιζελικούς η παράδοση του οχυρού Ρούπελ (Μάιος 1916)³⁶ και η συνακόλουθη κατοχή της Ανατολικής & Δυτικής Μακεδονίας (Αύγουστος 1916),³⁷ ήταν απόδειξη των ισχυρών διυποκειμενικών παραγόντων - εθνικό φρόνημα, πατριωτισμός, που διακατείχαν την κυβέρνηση των αντιβενιζελικών. Ειδικότερα τα γεγονότα του Ρούπελ και η στρατιωτική κατοχή τμημάτων της ελληνικής εδαφικής επικράτειας, (Δράμα, Καβάλα, Σέρρες)³⁸ συνιστούν τις ικανές και αναγκαίες συνθήκες για τον προσδιορισμό του εσωτερικού εχθρού.³⁹ Από τη μια πλευρά η παράδοση του Ρούπελ δεν καταδεικνύει μόνο την ανυπαρξία εθνικής στρατηγικής, αλλά κυρίως αντι-κατοπρίζει την πάγια, εργαλειακή χρήση της Μεγάλης Ιδέας για την εξυπηρέτηση των μικροπολιτικών συμφερόντων της εσωτερικής πολιτικής ολιγαρχίας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το ζήτημα της διατήρησης της γενικής επιστράτευσης (την οποία είχε υπογράψει ο Ε. Βενιζέλος)⁴⁰ του ελληνικού στρατού για εννέα περίπου μήνες, από

36 Βλέπε, Αρχείο ΥΠ. ΕΞ. / Υ.Δ.Ι.Α., Φάκελος Α/Α.Α.Κ. (9), 1916. Υπόθεση Ρούπελ. Εισβολή Γερμανοβουλγάρων στην Ανατολική Μακεδονία.

37 Βλέπε, Αρχείο ΥΠ. ΕΞ. / Υ.Δ.Ι.Α., Φάκελος Α/Α.Α.Κ. (4), 1918. Περί κατοχής Ανατολικής Μακεδονίας από Γερμανικό και Βουλγαρικό στρατό. Διάφορες εκθέσεις.

38 Ο Νομάρχης Δράμας, Ν. Μπακόπουλος, περιγράφει εναργώς την διαμορφωθείσα κατάσταση στην Ανατολική Μακεδονία μετά την Βουλγαρική εισβολή, Αύγουστος 1916:

«Ενθὺς ἀπὸ τὰς πρῶτας ἡμέρας τῆς εἰσόδου εἰς τὸ Ἑλληνικὸν ἐδαφὸς τῆς Ανατολικῆς Μακεδονίας ὁ Βουλγαρικὸς Στρατὸς ἐξεδιώξε πανταχόθεν, ὅθεν διήρχετο, τὰς ἑλληνικὰς ἀρχὰς τὰς τε δημοσίας, δημοτικῆς καὶ τὴν Αστυνομίαν, ἐγκαθιστὰ δὲ ἰδίᾳ τοπικὰς ἀρχὰς ἐξαρτώμενα ἀπὸ τῶν κατὰ τόπων Βουλγαρικῶν μεραρχιῶν. [...] Οὕτως ἐδημιουργήθη ἀμέσως καὶ ἀποτόμως μία κατάστασις ἐντελὴς ἐκρηγνύουσα με κύρια χαρακτηριστικὰ σημεῖα.

1^ο) Τὴν ἐκδίωξιν πασῶν τῶν ἑλληνικῶν ἀρχῶν ἀπὸ τὰς νῦν καὶ πόλιν.

2^ο) Τὸν στενὸν καὶ ἀνοστήριον ἀποκλεισμόν τῶν πόλεων Δράμας καὶ Καβάλας ἐνθα ἡδρενον οἱ Κεντρικαὶ Διοικητικαὶ καὶ Στρατιωτικαὶ Ἑλληνικαὶ ἀρχαὶ τοῦ Νομοῦ [...].

3^ο) Τὴν ῥήσπευσιν τῶν ἰδιωτικῶν περιουσιῶν τῶν Ἑλλήνων ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς ἐπιτάξεως ἐκ μέρους τῶν Βουλγαρικῶν Στρατιωτικῶν ἀρχῶν.

4^ο) Τὴν τέλειαν τρομοκράτησιν τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου εἰς τὴν νῦν καὶ πόλιν [...].».

Ἐκθεση τοῦ κατὰ τὴν Βουλγαρικήν κατοχήν της Ανατολικῆς Μακεδονίας Νομάρχου Δράμας Νικολάου Μπακοπούλου περὶ τῆς ἐν τῷ Νομῷ Δράμας δημιουργηθείσης καταστάσεως ἀπὸ 8^{ης} Αυγούστου 1916 καὶ ἐντεύθεν πρὸς τὰ ὑπουργεῖα Ἐξωτερικῶν καὶ Ἐσωτερικῶν, Αθήνα, 7 Νοεμβρίου 1916. Στὸ ἴδιο.

39 Βλέπε ἐκτενέστερα, Θεοδούλου, Χ., *Ἡ Ἑβδόμη καὶ ἡ Ἀντάντ, 1^η Αυγούστου 1914 - 25^η Σεπτεμβρίου 1916*. ὁ.π., σ. 321-332· Ενεπεκίδης, Π. (1962) *Ἡ δόξα καὶ ὁ διχασμός. ἀπὸ τὰ μυστικὰ ἀρχεῖα τῆς Βιέννης. 1908-1916*. Αθήνα: Μπίρης, σ. 347-356. Επίσης Μπίρμπαχ (Γερμανὸς πρέσβης στὴν Αθήνα) πρὸς Σκουλούδη, ἀρ. 6624, 10 Μαΐου 1916· Κακλαμάνος [Παρίσι] πρὸς Ἑλληνικὸ Ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν, ἀρ. 366, 24 Μαΐου 1916· Σκουλούδης [Αθήνα] πρὸς ἑλληνικὴς πρεσβεῖες Παρίσι, Λονδίνο, Ρώμη, Πειτούπολη, ἀρ. 5279, 24 Μαΐου 1916· ΥΠ. ΕΞ. / Υ.Δ.Ι.Α., Φάκελος Α/Α.Α.Κ. 9, 1916. Υπόθεσις Ρούπελ. Εισβολή Γερμανοβουλγάρων στὴν Ανατολική Μακεδονία.

40 Βλέπε σχετικὰ, ΥΠ. ΕΞ. / Υ.Δ.Ι.Α., Φάκελος Α/Α.Α.Κ. (23), 1915. Αντίγραφα τηλεγραφημάτων καὶ ἐκθέσεις πρὸς πρεσβεῖα Βερολίνου. Τηλεγράφημα Βενιζέλου, ἀρ. 9774, Αθήνα, 10 Σεπτεμβρίου 1915. Γενικότερα βλέπε, τὴν ἐγκύκλιο (ἀρ. 516) τοῦ Ἑλληνικοῦ Ὑπουργεῖο Στρατιωτικῶν πρὸς ἀπάσεις τῆς Στρατιωτικῆς ἀρχῆς, τοὺς Νομάρχες καὶ δι' αὐτῶν πρὸς τοὺς Δημάρχους καὶ Προέδρους Κοινοτικῶν Συμβουλίων καὶ τῆς Αστυνομικῆς ἀρχῆς με τὴν ὁποία κοινοποιεῖται τὸ Βασιλικὸ Διάταγμα τῆς κηρύξεως τῆς ἐπιστρατεύσεως. Αθήνα 10 Σεπτεμβρίου 1915, ἀρ. πρωτ. 120685, στὸ ΥΠ. ΕΞ. / Υ.Δ.Ι.Α., Φάκελος Α/8, 1915. Επιστράτευσις.

τον Σεπτέμβριο του 1915.⁴¹ Από την άλλη πλευρά, η κατάληψη και κατοχή της Ανατολικής και Δυτικής Μακεδονίας δημιουργούσε ένα ισχυρό πλήγμα στην εσωτερική νομιμοποίηση της αναβενιζελικής κυβέρνησης, στο βαθμό και στο μέτρο που η προηγούμενη παραδοχή του Ε. Βενιζέλου για την υπό όρους-προϋποθέσεις παραχώρηση της Καβάλας στη Βουλγαρία, είχε αναχθεί σε κεντρικό σύνθημα του αναβενιζελικού τύπου για ν' αποδείξει την «μειωμένη ευαισθησία» του κρητικού πρωθυπουργού στα «εθνικά ζητήματα».⁴² Συνακόλουθα, τα παρελκόμενα της παράδοσης του Ρούπελ, όπως η διαβεβαίωση της ελληνικής κυβέρνησης Σκουλούδη,⁴³ τον Ιούνιο του 1916, ότι η εισβολή των Γερμανοβουλγάρων στο ελληνικό έδαφος είχε αμιγώς στρατιωτικό χαρακτήρα και δεν απειλούσε τα ελληνικά κυριαρχικά συμφέροντα, η παράδοση του Δ' Σώματος

41 Ο Ε. Βενιζέλος, σε ομιλία του στην Βουλή, προσδιορίζει τους μικροπολιτικούς λόγους των αναβενιζελικών για τη διατήρηση της γενικής επιστράτευσης.

«Η επιστράτευση η γενική τους ήταν αναγκαία, γιατί αυτή δικαιολογούσε την απονομή των πρόσθετων επιδομάτων στους αξιωματικούς, ενόμιζαν ότι δια μέσο αυτού του μέσου αυτού θα είχαν ευμενέστερους τους αποτελούντες το στράτευμα[...] Έχοντας τη γενική επιστράτευση, είχαν το δικαίωμα να εφαρμόσουν ανα πάσα στιγμή τον στρατιωτικό νόμο [...] Αλλ'ήλ είχε και άλλον σκοπό η επιστράτευση. Αυτή παρείχε το δικαίωμα στο επιτελείο να αρπάζει ανα πάσα στιγμή τους αξιωματικούς και να τους πετά από το ένα στο άλλο άκρο της Ελληνίδας[...] Επεδίδωκαν ακόμη οι ανόσιοι αυτοί άνθρωποι οι Γέροντες και το Επιτελείο, επεδίδωκαν με την παράταση της γενικής επιστράτευσης να κάμψουν σωματικός και ψυχικός τον Ελληνικό λαό, για να τον καταστήσουν ανίκανο να εξεγερθεί ποτέ, ζητώντας τους το βλόγο. Επεδίδωκαν ακόμη να χρησιμοποιήσουν την επιστράτευση και για την διδασκαλία την άτιμη, η οποία γινόταν στους στρατώνες, για να κατορθώσουν να απαληθιωθούν, αν ήταν δυνατό, [...], τον λαό από τον εκλεκτό του, το λαό από το Κόμμα, προς το οποίο βρισκόταν προσηλωμένος τόσα χρόνια [...]». Εφημερίδα των Συζητήσεων της Βουλής. Συνεδρίαση της 13^{ης} Αυγούστου, 1917. Τα Κείμενα του Ελευθερίου Βενιζέλου. τόμος Β', σ. 378-379.

42 Βλέπε, Γιαννιούλου, Γ., *Η ευγενής μας τύφλωση. Εξωτερική πολιτική και «Εθνικά θέματα»*. Από την ήπια τον 1897 έως τη Μικρασιατική καταστροφή. σ. 240.

43 Ειδικότερα στη Συνεδρίαση της Ελληνικής Βουλής, ΝΓ', στις 23 Μαΐου 1916, ο Έλληνας πρωθυπουργός, Στέφανος Σκουλούδης ανέφερε χαρακτηριστικά για τα γεγονότα του Ρούπελ:

«Την 1^η μεταμεσονύκτιον της 13^{ης} προς 14^η ελήφθη τηλεγράφημα της 6^{ης} Μεραρχίας καθ' ό ο αρχηγός την έναντι του Ρούπελ Γερμανο-Βουλγαρικών στρατευμάτων εδήλωσε εις τον Διοικητήν του Οχυρού ότι τοίτο δέον να εκκενωθή εντός της νυκτός καθόσον πάντως θα καταληφθή υπ' αυτών. Υπό τοιαύτας περιστάσεις ευρεθείσα η Κυβέρνησις και βλέπουσα αφ' ενός μεν την απόφασιν των εισβαλόντων, να καταλάβωσι το οχυρόν, αφ' ετέρου δε ότι η εξακολούθησις της ενόηλου αντιστάσεως δυναμένη από στιγμής εις στιγμήν να μεταβληθῇ αφ' εαυτής εις γενικήν σύρραξιν θα ήγεν εις έξοδον από της πολιτικής της ουδετερότητος, την οποίαν δεν εννοεί να εγκαταλείπη, διέταξεν δια του Υπουργείου των Στρατιωτικών, πρώτον μεν την παύσιν της αντιστάσεως, εἴτα δε όπως δηλωθῇ εις τον Γερμανόν αρχηγόν ότι απέναντι γενικής εισβολῆς του Γερμανικού Στρατού εν τον στενωπῶν του Δεμίρ-Ισσάρ εντός της οποίας ευρίσκεται το οχυρόν, εἶναι πναγκασμένη η Φρουρά του Οχυρού να αποσυρθῇ τοῦτον συναποκομίζουσα ἅπαν το εν τω οχυρῶ ὑλικόν. [...]

Αφ' ετέρου οφείλω να μη παραβίπω ότι ο χαρακτήρ της ενέργειας των εισβαλόντων εις το Ελληνικόν έδαφος Γερμανόν και Βουλγάρων κατά της δηλώσεως αι οποῖαι περί τοῦτο εγένοντο, επιτρέπει εις την Κυβέρνησιν να διαβεβαιώσῃ ότι πρόκειται περί ενεργείας ἥτις αποβλέπει εις αποκλειστικῶς στρατιωτικόν σκοπον και ονδαμῶς εκθέτει εις κίνδυνον την ακεραιότητα ἢ τα συμφέροντα της χώρας». Αρχείο ΥΠ. ΕΞ. / Υ.Δ.Ι.Α., Φάκελος Α/Α.Α.Κ. 9, 1916. Υπόθεσις Ρούπελ. Εισβολή Γερμανοβουλγάρων στην Ανατολική Μακεδονία.

Στρατού στα Γερμανικά στρατεύματα (Σεπτέμβριος 1916)⁴⁴ και η συνακόλουθη κατάληψη της Καβάλας από τους Βουλγάρους, η αποστράτευση του ελληνικού στρατού και η δημιουργία του Συνδέσμου των Επιστράτων, θα πυροδοτήσουν τις εσωτερικές πολιτικές εξελίξεις για την συγκρότηση και ενεργή πολιτικοστρατιωτική παρέμβαση του κινήματος της Εθνικής Άμυνας.⁴⁵ Όπως χαρακτηριστικά σημειώνει ο Ε. Βενιζέλος:

«[...] Η τραγωδία της Ανατολικής Μακεδονίας με ωδήγει εις το συμπέρασμα ότι η κατάστασις δεν ήτο πλέον ανεκτή και εις την σκέψιν ότι θα ευρισκόμην πιθανώς εις την ανάγκην να ηγηθώ νέας εξεγέρσεως. Εζήτησα από τους πρόξβεις της Αγγλίας και της Γαλλίας να ερωτήσουν τας κυβερνήσεις των, εάν εις περίπτωσιν καθ' ήν ακολιθουόμενος από τα τα τμήματα της Ελλιάδος, όσα κατά μεγάλην πηλιοψηφίαν ενέκριναν την πολιτικήν μου, κατορθώνω να οργανώσω άξίαν βίόγον στρατιωτικήν δύναμιν, η οποία να ταχθή παρά το

44 Βλέπε, Ενεπεκίδης, Π., *Η δόξα και ο διχασμός: από τα μυστικά αρχεία της Βιέννης: 1908-1916*. σ. 362-7. Όπως χαρακτηριστικά περιγράφει ο διοικητής του Δ' Σώματος Στρατού, στρατηγός Ι. Χατζόπουλος:

«Κατά την συνάντησιν μετά τον ταγματάρχον Φον Σβάνιτς την 10ην π.μ. (29 Αυγούστου 1916) ούτος μοι παρέδωκε τηλεγράφημα του στρατάρχου Φον Χινδεβουργ, δι' ου εξησφαλίζετο ή εν όηλοις μεταφορά του Σώματος (Στρατού) εις Γερμανίαν, ένθα θα εθεωρούμεθα ως φιλοξενούμενοι. [...] Η αναχώρησις του Σώματος Στρατού εκ Δράμας δια Γερμανίαν εγένετο δια δέκα σιμώνων ο πρώτος ανεχώρησε την 2αν Σεπτεμβρίου ο δε τελευταίος την 14ην ιδίου [...]. Εν συνόψεθις το οδυνηρόν πρόβλημα όπερ μοι ετέθη την 28ην Αυγούστου, οι κάτωθι βίσεις παρουσιάζοντο:

1^{ος}) Αντίστασις. Αδύνατος ένεκα καταθλιπτικής υπεροχής του εχθρού υπό άποψιν δυνάμεων και κατεχομένων θέσεων.

2^{ος}) Αναχώρησις δια θαλάσσης. Μέχρι της 29^{ης} Αυγούστου μ.μ. αδύνατος εκτός εάν η φρουρά Καβάλλης προσεχώρει εις τους επαναστάτας, τουθ' όπερ ουδείς εκ των παραμεινάντων θα εδέχετο. Από δε της μ.μ. της 29^{ης} αδύνατος ένεκεν παντελούς εηλείψεως μέσων και χρόνου.

3^{ος}) Συγκέντρωσις του Σώματος Στρατού εις Δράμαν. [...] τούτο θα επέφερε Βουλγαρικήν αιχμαλωσίαν, [...].

4^{ος}) Μετάβασις εις Γερμανίαν. Η βίσις αύτη κατοπιν των εγγυήσεων του στρατάρχου Φον Χινδεμβουργ, εξησφαλίσε τοιςάξιον την ύπαρξιν των ανδρών του Σώματος Στρατού».

Εκθεση του διοικητή του Δ' Σώματος Στρατού, στρατηγού Χατζόπουλου, για τα γεγονότα που οδήγησαν τη μεταφορά του Δ' Σώματος Στρατού στη Γερμανία, Γκέρλιτς, 19 Δεκεμβρίου 1916. Αρχείο ΥΠ. ΕΞ. / Υ.Δ.Ι.Α., Φάκελος Α/4/Χ (n) 1916. Περί αναχωρήσεως των ελληνικών στρατευμάτων εκ Καβάλας και Ανατολικής Μακεδονίας.

45 Κατά τον Βεντήρη το Κίνημα είχε διπλή καταγωγή. Μια γενική-εσωτερική και μια εθνική-εξωτερική. «Η ολιγαρχία, ήτις ανετράπη δια της επαναστάσεως του 1909, είχε τώρα παλινορθωθεί. Την ανέστησεν ο Κωνσταντίνος, καταβύσας αυθαιρέτως την πολιτικήν τάξιν, την καθιδρυθείσαν μεταξύ του 1910-1915.[...]. Εναντίον της ημίνετο και πάλην η έκπιωτος της εξουσίας επανάστασις του 1909. Οι «εξευθεροί αστοί» και οι εκ Γουδι αρχηγοί δεν θα νείκοντο επί παλίν την νέαν πίεσιν, ήτις ήτο καταθλιπτικώτερα της παλαιάς. Τότε την αφορμήν της εξεγέρσεως την έδωκαν οι Νεότουρκοι. Τώρα την επέβαλλαν οι Βούλγαροι. Εις τας δύο αυτές μεγάλας αιτίας πρέπει να προστεθή και η τρίτη: η τοπική. Η Θεσσαλονίκη υφίστατο βαθέτερον από κάθε άλλην ελληνικόν κέντρον την επιρροή των γεγονότων. Η πρώτη στρατιωτική πόλις της χώρας είχε αποβή σπονδαιοτάτη πολιτική εστία. Έδρα του αρχιστράτηγου των Συμμάχων. Βάσις εφοδιασμού τετρακοσίων χιλιάδων μαχητών. Προμαχών κατά της φοβεράς πίεσεως των Γερμανοβουλγάρων προς νότον. Ορμητήριον μεγάλου στόλου. Άσκηλον της κυβερνήσεως των Σέρβων. Αντικείμενον επισκέψεως πλήθος αποστολών, η μακεδονική μπιρόπολις εήλκεν επί μάλλον και μάλλον το βάρος του ελληνικού ζητήματος». Βεντήρης, Γ. (1931), *Η Ελλάδα του 1910-1920. τόμος Β'*, Αθήνα: Πυρσός, σ. 158.

Συνακόλουθα δεν δύναται να παροραθεί και η άμεση απειλή που αναφύονταν για την ελληνική πολιτική κυριαρχία στη Θεσσαλονίκη, μετά την αξίωση της σερβικής Βουλής και του σέρβου αντιβασιλέα, η οποία έδρευε στη Θεσσαλονίκη, προς τον Γάλλο αρχιστράτηγο Σαράιγ να τους εκχωρήσει την πολιτική διοίκηση της πόλιν. Στο ίδιο, σ. 168-9.

*πλευρόν των αγγιλοαβλικών στρατευμάτων εις το μακεδονικόν μέτωπον, θα εγινόμην δεκτός ως σύμμαχος. Εις το ερώτημά μου ουδέποτε έλαβον απάντησιν.»*⁴⁶

Το κίνημα της Εθνικής Άρμυνας εκδηλώθηκε στη Θεσσαλονίκη τον Αύγουστο του 1916, ευθύς αμέσως με την αξίωση των δυνάμεων της Αντάντ για εκκένωση των ελληνικών στρατευμάτων από την πόλη, με αντικειμενικό πολιτικό στόχο τη διατήρηση της ελληνικής κυριαρχίας στην περιοχή της Μακεδονίας.⁴⁷ Το ουσιαστικό ερώτημα που εγείρεται στο σημείο αυτό είναι γιατί ο Ε. Βενιζέλος επέλεξε να ηγηθεί (μαζί με τον ναύαρχο Κουντουριώτη και τον στρατηγό Λαγκλή) του κινήματος, ενόσω αρχικά είχε τηρήσει ουδέτερη στάση. Η απάντηση δίνεται από τον ίδιο τον κρητικό πολιτικό, και εδράζεται στο έσχατο συμφέρον επιβίωσης, αλλά και στο παράθυρο ευκαιρίας που διανοίγονταν για την επίτευξη του στόχου της εθνικής ολοκλήρωσης μέσω της πολιτικοστρατιωτικής σύμπραξης με την Αντάντ. Αρχικά επιδιώκεται η ανασύνταξη της ελληνικής στρατιωτικής ισχύος με σκοπό την επαναφορά του status quo ante, και η αποκατάσταση της εθνικής ενότητας, αποκηρύσσοντας τον αντιδυναστικό χαρακτήρα του κινήματος.⁴⁸ Εν συνεχεία, θα προέβαινε στην πραγμάτωση της Μεγάλης Ιδέας, μέσω της εξόδου της Ελλάδας στον Πόλεμο παρά το πλευρό της Αντάντ.

*«[...]Ότι δια του κινήματος της Θεσσαλονίκης δεν ανετρέψαμεν μόνον κάθε κίνδυνον επί της Κεντρικής και Δυτικής Μακεδονίας προλαμβάνοντες την εις βάρος μας μετάσταςιν των Βουλγάρων προς τας δυνάμεις της Συνενοήσεως ευθύς ως έβλεπον την πηλάστιγγα κλίνουσαν υπέρ αυτών. Αβλή και την Ανατολικήν Μακεδονίαν και την Βόρειον Ήπειρον ανεκτήσαμεν, και δια τας νήσους επετύχαμεν οριστικόν τύπον κυριαρχίας και την θράκην μέχρι Τσατάλτζας, κατωρθώσαμεν να μας επιδικασθή και η περιοχή της Σμύρνης να μας παραχωρηθή και αι Δωδεκάνησοι να μας αποδοθούν και η τύχη της Κύπρου να προδιαγραφή πάλιν δια της εν γνώσει της αγγλικής κυβερνήσεως συσχετίσεως της αποδόσεως της Ρόδου προς την ενδεχομένην απόδοσιν της Κύπρου.»*⁴⁹

Ουσιαστικά οι δύο αυτές αντιμαχόμενες κοινωνικοπολιτικές παρατάξεις, βενιζελικοί - αντιβενιζελικοί, αν και διακρηκτικά εμφορούνταν από την ίδια τυπική λογική (Μεγάλη Ιδέα), πραγματολογικά μόνο η φιλελεύθερη - βενιζελική παράταξη επιχείρησε να συγκροτήσει μια λελογισμένη πρόταση υψηλής στρατηγικής για την πραγμάτωσή της. Ο βενιζελισμός, αποδεικνύεται εκ του αποτελέσματος περισσότερο πραγματιστικός, ρεαλιστικός και διορατικός παράγοντας για την εθνική ολοκλήρωση, έναντι του εσωστρεφούς πατριωτισμού της Παλαιάς Ελλάδας, που υποστηριζόταν από

46 Τριακοστό δεύτερο άρθρο του Ε. Βενιζέλου προς τον Ι. Μεταξά, 21 Νοεμβρίου 1934, στο, *Η Ιστορία του εθνικού διχασμού. Κατά την αρθρογραφία του Ελευθερίου Βενιζέλου και του Ιωάννου Μεταξά*, σ. 313.

47 Αναλυτικότερα βλέπε, Βενιτήρης, Γ., *Η Ελλάδα τον 1910-1920. τόμος Β΄*, σ. 158-167.

48 «Κατέβαλα πάσαν προσπάθειαν όπως εις το κίνημα ημών μη δοθή χαρακτήρ ούτε αμέσων εμφυλίων πολέμων, ούτε, προπάντων, αντιδυναστικού κινήματος. Εφρόντισα εν Κρήτη ακόμη να διακηρύξω ότι είμεθα έτοιμοι και κατά την ύστατην ταύτην στιγμήν εάν το Στέμμα θέλη να ακολουθήσῃ την υπό του Έθνους χαραχθείσαν πορητικήν, να γίνωμεν οραγοί του Στέμματος». Παρατίθεται στο Πετρίδης, Π., *Ξενική εξάρτηση και εθνική πορητική 1910-1918*. σ. 344.

49 Τριακοστό τέταρτο άρθρο του Ε. Βενιζέλου προς τον Ι. Μεταξά, 23 Νοεμβρίου 1934, στο, *Η Ιστορία του εθνικού διχασμού. Κατά την αρθρογραφία του Ελευθερίου Βενιζέλου και του Ιωάννου Μεταξά*. σελ. 322.

τους αντιβενιζελικούς.⁵⁰ Από τη μία πλευρά ο βενιζελικός αλυτρωτισμός αυτοπροσδιορίζεται και νομιμοποιείται εσωτερικά με συνεκτικό ιστό το έθνος ως ενιαίο σύνολο, που εμπεριέκλειε την Παλαιά Ελλάδα, τις Νέες Χώρες και τους αλύτρωτους εθνικούς πληθυσμούς της Ιωνίας. Από την άλλη πλευρά ο αντιβενιζελικός πατριωτισμός αυτοκαθορίζεται και νομιμοποιείται εσωτερικά με άξονα αναφοράς το κράτος.

Οι παραπάνω διαπιστώσεις καταδεικνύουν ότι ο εθνικός διχασμός ήταν παράγωγο της δομής - λειτουργίας του ελλαδικού κράτους από συστάσεώς του, εκδηλώνονταν υπό διαφορετικές μορφές και χρόνους ως κοινωνικοπολιτική διάσταση μεταξύ του αστικοφιλελεύθερου ελλαδικού-εξωελλαδικού ελληνισμού με τις δυνάμεις του παλαιοκομματισμού και του θρόνου, κορυφώνονταν με εκφάνσεις ενδοκρατικής σύρραξης κατά την περίοδο των Νοεμβριανών (1-2 Δεκεμβρίου 1916)⁵¹ και ολοκληρώθηκε με την επιδίκαση της θανατικής καταδίκης σε έξι από τους πρωταίτιους της Μικρασιατικής καταστροφής.⁵²

50 Ως έγκυρος εκφραστής της αντιβενιζελικής ιδεολογίας ο Γ. Βλάχος υποδεχόμενος τη χήρα του βασιλιά Γεωργίου Α' τις παραμονές των εκλογών τις 1^{ης} Νοεμβρίου 1920, σε άρθρο στην εφημερίδα *Καθημερινή*, 12/10/1920, ανέφερε χαρακτηριστικά: «[...] 'Ω Σύ, ή 'Οποία ώνειρεύθης, μαζὶ μὲ τὰς περασμένας γενεάς, τὴν Ἑλλάδα Μεγάλῃ [...] θὰ ἡσθάνθης κάποτε τὴν βλάβημον εὐχὴν "τῆς μικρᾶς ἀλλ' ἐντίμου Ἑλλάδος", θὰ ἐνοστάλησες ἴσως, ὅπως ἡμεῖς, τὴν καλὴν ἐποχὴν, ὅπου τὰ σύνορά μας ἦσαν στενά, ἀλλ' ἀπέραντος ἡ ἀγάπη τῶν Ἑλλήνων πρὸς τὴν Ἑλλάδα, κατὰ τὴν ὁποίαν δὲν ἐφθάναμεν εἰς τὸν Βόσπορον, ἀλλὰ δὲν ἐδόλοφονοῦμεθα εἰς τοὺς δρόμους τῆς πρωτευούσης, κατὰ τὴν ὁποίαν ἦτο μικρὰ ἡ Ἑλλάς, ἀλλὰ πατρίς τῶν Ἑλλήνων, καὶ ὄχι μεγάλη, ἀλλὰ φέουδον ξενικόν...». Παρατίθεται στο Μαυρογορδάτος, Γ. Θ. (1983), *Μελέτες και κείμενα για την περίοδο 1909-1940*. Αθήνα: Αντ. Ν. Σάκκουλας, σ. 90-91.

51 Το γεγονός ότι ο Εθνικός Διχασμός εμπεριέχει εκφάνσεις που προσομοιάζουν σε εμφύλια σύρραξη, δεν οδηγεί αυταπόδεικτα και στην αναγόρευσή του ως εμφύλιου πολέμου. Ειδικότερα λόγω της αμφισβησίας και των πολλαπλών οριοθετήσεων της έννοιας-χαρακτηριστικών των ενδοκρατικών συρράξεων, αυτό που καλούμαστε να διερευνήσουμε είναι εάν και σε ποιο βαθμό, ο εθνικός διχασμός εξελίχθηκε σε μια «ένοπλη σύγκρουση μεταξύ αντιμαχόμενων παρατάξεων» (Καλύβας, Μαραντζίδης, 2015: 33) με μεγάλη ένταση και διάρκεια, στην οποία συστρατεύθηκε το σύνολο της ελλαδικής κοινωνίας, απολύνοντας σε αξιοσημείωτο αριθμό θυμάτων (χιλίων νεκρών ανά έτος) και για τις δύο πλευρές. Βλέπε αναλυτικότερα, Καλύβας, Σ. Ν. & Μαραντζίδης, Ν. (2015), *Εμφύλια Πάθη. 23 Ερωτήσεις και Απαντήσεις για τον Εμφύλιο*. Αθήνα: Μεταίχμιο, σ. 33-42· Kalyvas, S. (2006), *The logic of violence in civil war*. New York: Cambridge University Press, σ. 17.

Υπό αυτό το πρίσμα και με βάση τα καταγεγραμμένα ιστορικά γεγονότα της περιόδου 1915-1917, συνάγεται η απουσία του προσδιοριστικού στοιχείου της οργανωμένης ένοπλης βίας με τη συμμετοχή «ενός σημαντικού αριθμού στρατιωτικά οργανωμένων ανθρώπων στην κάθε πλευρά» (Καλύβας, Μαραντζίδης, 2015: 41). Μοναδική εξαίρεση αποτελούν τα γεγονότα της Κατερίνης (Οκτώβριος 1916) όπου για πρώτη φορά υπήρξαν στρατιωτικές αφισμαχίες μεταξύ των δύο ελληνικών στρατών, του κράτους των Αθηνών και της Θεσσαλονίκης, πριν δημιουργηθεί η ουδέτερη ζώνη από τις αγγλογαλλικές δυνάμεις. Βλέπε σχετικά Παναγάκος, Π. (1960), *Συμβολή εις την ιστορίαν της δεκαετίας 1912-1922*. [χ.ό.], Αθήνα, σ. 331. Τουναντίον, σύμφωνα με την ανάλυση του Γ. Μαυρογορδάτου, ο εθνικός διχασμός εξέλαβε τη μορφή εμφύλιου πολέμου, ως αγώνας «εξόντωσης του αντιπάλου, έξω από κάθε κανόνα και περιορισμό». Οι πράξεις εξόντωσης του αντιπάλου συνοψίζονται στην μεθοδικά συγκροτημένη ένοπλη βία των κινήματος των Επιστράτων κατά τη διάρκεια των Νοεμβριανών και στην εφαρμογή στρατιωτικού νόμου από την προσωρινή κυβέρνηση Θεσσαλονίκης για την καταστολή των αντιφρονούντων. Βλέπε εκτενέστερα, Μαυρογορδάτος, Γ. Θ. (2015), *1915. Ο Εθνικός Διχασμός*. Αθήνα: Πατάκης, σ. 269-295.

52 Βοζίκη, Χ. Κ. (1924), (εισαγωγή), *Αι απολογίαι των θυμάτων της 15 Νοεμβρίου 1922*. Αθήνα: Ελευθέριος Σκέψις (2006 εκτύπωση).

III. Διακρατικό Επίπεδο

Ποια ήταν όμως η λειτουργία της εξωτερικής δομής στη διαμόρφωση - εξέλιξη του εθνικού διχασμού;

Στο βαθμό και στο μέτρο που το νεοελληνικό κράτος θεοπίστηκε υπό καθεστώς πλήρους εξάρτησης από τις εγγυήτριες δυνάμεις και στη βάση των στρατηγικών τους προτεραιοτήτων, δύναται να υποστηριχθεί ότι ο ξένος παράγοντας, δεν ήταν μόνο γενεσιουργό αλλά και παρεμβαίνων αίτιο, στην ανάπτυξη-διατήρηση-ενίσχυση του διχασμού. Γιατί όπως χαρακτηριστικά περιγράφεται από τον Ε. Υψηλάντη, η διαμορφωθείσα εσωτερική κατάσταση στην Ελλάδα, μετά την αποχώρηση του βασιλιά Κωνσταντίνου και την επάνοδο του Βενιζέλου στον πρωθυπουργικό θώκο, συνταυτίζεται με την εξωτερική, εφόσον από τη μια πλευρά :

«η κυβέρνηση Βενιζέλου μαζί με την Αντάντ επιδιώκουν την συμμετοχή της Ελλάδος εν πόλεμον» ενώ από την άλλη πλευρά «ο ελληνικός λαός σχεδόν εν τω συνόλω του με επικεφαλής τον Βασιλέα επιθυμεί να αποτρέψη την εις τον πόλεμον συμμετοχήν.»⁵³

Μολαταύτα, ως αφετηριακό της συγκεκριμένης προβληματικής εγγράφεται μια κεντρική σταθερά της νεοελληνικής πολιτείας· η εξαρτησιακή λογική της ελληνικής εσωτερικής-εξωτερικής πολιτικής. Για λόγους που συνεχονται με τις γεωπολιτικές και ιστορικές συνθήκες ίδρυσης του νεοελληνικού κράτους, η διαμόρφωση και άσκηση της ελληνικής υψηλής στρατηγικής, οικοδομείται με άξονα την έξωθεν εξάρτηση, πρωταρχικά από τις τρεις εγγυήτριες δυνάμεις και εν συνέχεια από τη Μεγάλη Βρετανία (έως το 1947) και τις ΗΠΑ (από το 1947 μέχρι σήμερα). Η αιτιολόγηση αυτής της πτυχής είναι διττή και συνομολογείται από την έσχατη αναγκαιότητα της εκάστοτε κρατικής οντότητας για εσωτερική τάξη και εξωτερική ασφάλεια, καθώς και από την ιδιαιτερότητα της ελληνικής περίπτωσης, που συνίσταται στην εγκαθίδρυση ενός κράτους δυνάστη από τους πολιτικούς θεσμούς της κομματοκρατίας.⁵⁴ Απότοκο είναι η εξάρτηση από τη Δύση ν' αναδεικνύεται σε κύριο μέσο εξωτερικής πολιτικοοικονομικής-στρατιωτικής εξισορρόπησης τόσο για την ενίσχυση της εσωτερικής νομιμοποίησης των ελλαδικών κυβερνήσεων, όσο και για την ανάσχεση των άμεσων εξωτερικών-εσωτερικών απειλών τους. Ανάλογα και αντίστοιχα η έξωθεν εξάρτηση συνεχεται και με τη στρατηγική σημασία της Ελλάδος, ως γεωπολιτικού άξονα.⁵⁵ Δι-

53 Μνημόνιο του Εμμανουήλ Υψηλάντη (τέως νομάρχης Κερκύρας) στον αυστριακό υπουργό εξωτερικών, Οττοκάρ Κζερνίν, Σαιν Μόρις, 18 Αυγούστου 1917. Παρατίθεται στο Ενεπεκίδης, Π. (1975), *Βασιλική Ανταρσία, 1916-1918*. Αθήνα: Ινστιτούτο του Βιβλίου, σ. 140.

54 Αναλυτικότερα βλέπε, Κοντογιώργης, Γ., *Κομματοκρατία και Δυναστικό Κράτος. Μια ερμηνεία του Ελληνικού αδιεξόδου*. Αθήνα: Πατάκης· Γιανναράς, Χ. (2002), *Κομματοκρατία. Όταν οι πολίτες υπερεφηφίζον την πληθυσία της ζωής τους*. Αθήνα: Πατάκης.

55 Σύμφωνα με ύστερες αντιλήψεις για την ανάλυση της αμερικανικής υψηλής στρατηγικής, οι γεωπολιτικοί άξονες είναι τα κράτη των οποίων η σημασία προέρχεται από την ευαίσθητη θέση τους και τις συνέπειες που ενέχει η δυνητικά ευάλωτη κατάστασή τους στη συμπεριφορά των γεωστρατηγικών παικτών, δηλαδή των κρατών που έχουν την πολιτική θέληση και την ικανότητα να προβάλουν την ισχύ τους πέρα από τα σύνορά τους. Ένας γεωπολιτικός άξονας μπορεί να δρα ως αμυντική ασπίδα για κάποιο κράτος ή μια περιφέρεια ζωτικής σημασίας για τα στρατηγικά συμφέροντα μιας μεγάλης δύναμης. Επιπλέον, ορισμένες φορές η ίδια η ύπαρξη ενός γεωπολιτικού άξονα ενέχει πολύ σημαντικές πολιτικές και πολιτισμικές συνέπειες για ένα δραστήριο γεωστρατηγικό παίκτη. Βλέπε, Brzezinski, Z. (1998), *Η μεγάλη σκακιέρα. Η αμερικανική υπεροχή και οι γεωστρατηγικές της επιταγές*. Αθήνα: Νέα Σύνορα, σ. 78-82.

λαδή, η γεωγραφική θέση της χώρας, καθίσταται αποφασιστική για την επίτευξη των πολιτικών στόχων των εκάστοτε Μεγάλων Δυνάμεων στα περιφερειακά υποσυστήματα των Βαλκανίων, της Μικράς Ασίας και της Ανατολικής Μεσογείου. Στο πλαίσιο αυτό, η ενεργή πολιτικοστρατιωτική παρέμβαση των δύο συνασπισμών - Αντάντ - Κεντρικές Δυνάμεις - στην ενδοκρατική πολιτική δομή οριοθετεί και προδιαγράφει την ένταση - έκταση του φαινομένου του Εθνικού Διχασμού. Πρωταρχικά η τήρηση πολιτικής ουδετερότητας από την πλευρά της Αθήνας, ανάγεται σε στρατηγικό συμφέρον για τους δύο αντιμαχόμενους συνασπισμούς. Όπως εξάγεται από πρωτογενείς πηγές, η ελληνική πολιτική ουδετερότητα ήταν ζωικής σημασίας για την ευόδωση της πολιτικής των Κεντρικών Δυνάμεων. Χαρακτηριστικά ο Γερμανός υπουργός εξωτερικών, Γιάγκωβ, σε τηλεγράφημά του (31 Ιουλίου 1914) προς τις γερμανικές πρεσβείες στη Βιέννη και στη Ρώμη αναφέρει: «*Προσπαθούμε να εμποδίσουμε την Εβζιλιάδα να βιάσει μέρος στον πόλεμο εναντίον της Τρυσής Συμμαχίας*». Τοιουτοτρόπως σε ανταποκρίσεις των Γερμανών πρέσβων στην Αθήνα και στην Κωνσταντινούπολη αναφέρονταν ότι «*η Εβζιλιάδα θα πρόσφερε μεγάλες υπηρεσίες στις Κεντρικές Αυτοκρατορίες, εάν έμενε ουδέτερη*». ⁵⁶ Αντίστοιχα και για την Αντάντ η ελληνική πολιτική ουδετερότητα, ⁵⁷ τουλάχιστον στην πρώτη φάση του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, εξυπηρετούσε τον στρατηγικό της στόχο για διπλωματική διείσδυση - προσέγγιση των βαλκανικών συνδαιτυμόνων της Ελλάδος, ιδιαίτερα της Βουλγαρίας. ⁵⁸

Το γεγονός αυτό γίνεται εναργέστερο, εάν διερωτηθεί κανείς τι αλλάζει με την πλήρη παραίτηση του Ε. Βενιζέλου και την εφαρμογή της νόθας, παθητικής ουδετερότητας από τις αντιβενιζελικές κυβερνήσεις. Πρωταρχικά αυξάνεται η ένταση και η έκταση του μέτρου διαρρήξεως της ελληνικής πολιτικής ουδετερότητας, εφόσον την αποβίβαση των αγγλογαλλικών στρατευμάτων στο λιμάνι της Θεσσαλονίκης, θ' ακολουθήσει πλήθος συνεχών παραβιάσεων της ελληνικής εδαφικής κυριαρχίας (π.χ. κατάληψη και χρήση νησιών του Ιόνιου και Αιγαίου Πέλαγος για επιχειρησιακούς στόχους της

56 Λεοποτόπουλος, Α. Ι. (1996), *Η Συμβολή της Εβζιλιάδος στην έκβαση των δύο παγκοσμίων πολέμων*. Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, σ. 28-29.

57 Προσπερνάμε ότι αντικειμενικός στρατηγικός στόχος για την Αντάντ ήταν η διατήρηση της Οθωμανικής ουδετερότητας, ώστε να αποτραπεί μια ενδεχόμενη σύμπραξη της δεύτερης με τις Κεντρικές δυνάμεις. Βλέπε εκτενέστερα, Crawford, T. W., «The Alliance Politics of Concerted Accommodation. Entente Bargaining and Italian and Ottoman Interventions in the First World War». *Security Studies*, τόμος 23, τεύχος 1, Χειμώνας 2014, σ. 128-131· Bobroff, R. (2006), *Roads to Glory. Late Imperial Russia and the Turkish Straits*. London: I. B. Tauris, σ. 97, 100· Howard, H. N. (1931), *The Partition of Turkey. A Diplomatic History 1913-1923*. Norman: University of Oklahoma Press, σ. 98· Θεοδούλου, Χ., *Η Εβζιλιάδα και η Αντάντ, 1^η Αυγούστου 1914 - 25^η Σεπτεμβρίου 1916*. ό.π., σ. 112.

58 Πανός [Πέραν] προς Ελληνικό Υπουργείο Εξωτερικών, αρ. 6255, 11 Σεπτεμβρίου 1914. Αρχείο ΥΠ. ΕΞ. / Υ.Δ.Ι.Α., Φάκελος Α/5 (7) 1914. Πολιτεία Συμμάχων και Ουδετέρων μετά την κήρυξιν του Ευρωπαϊκού Πολέμου (1-15 Σεπτεμβρίου).

Αντάντ).⁵⁹ Συνεπακόλουθα καταδεικνύεται η γεωστρατηγική σημασία της ελληνικής εδαφικής επικράτειας για την επιχειρησιακή διάσταση της Υψηλής στρατηγικής των δυνάμεων της Αντάντ. Για παράδειγμα, το λιμάνι της Θεσσαλονίκης αναδεικνύονταν σε μείζονα στρατηγικό κέντρο ανεφοδιασμού για τους αντιμαχόμενους πολιτικοστρατιωτικούς συνασπισμούς.⁶⁰

Τέλος η ανακατανομή της ισορροπίας ισχύος στην Χερσόνησο του Αίμου, παρέπόμενο της βουλγαρικής προσχωρήσεως στις Κεντρικές δυνάμεις και της κήρυξης πολέμου στη Σερβία (Σεπτέμβριος 1915)⁶¹ θα οδηγήσει στην εναργή διασύνδεση του πρώτου με το τρίτο επίπεδο ανάλυσης. Ειδικότερα, η προσωπική αντιπαράθεση Βενιζέλου - Κωνσταντίνου, για την έξοδο της χώρας στον πόλεμο παρά το πλευρό της Αντάντ, λόγω της άμεσης βουλγαρικής απειλής ως προς το ελληνικό συμφέρον επιβίωσης, απολήγει στην δεύτερη παραίτηση του Έλληνα πρωθυπουργού. Ενώ η άτυπη πρόσκληση και μετέπειτα εγκατάσταση των δυνάμεων της Αντάντ στη Θεσσαλονίκη,⁶² εμμέσως πλην σαφώς, παρέταξε την Ελλάδα παρά το πλευρό των δυτικών δυνάμεων, συνδέοντας το ελληνικό συμφέρον επιβίωσης με τον αντικειμενικό επιχειρησιακό στόχο της υψηλής στρατηγικής της συμμαχίας, δηλαδή τη δημιουργία ενός επιμεληταικού κέντρου στη Θεσσαλονίκη.

59 Χαρακτηριστικά ο Π. Πετρίδης περιγράφει την διαμορφωθείσα εσωτερική κατάσταση στην Ελλάδα: «[...] η Αντάντ θεωρούσε φέονδό της την Ελλάδα και δυστυχώς είχε συμβάλει σημαντικά σ' αυτό και η εξυπηρετική πολιτική που είχε χαράξει ο Βενιζέλος από τις πρώτες κιόλας μέρες του μεγάλου πολέμου. Τα ελληνικά νησιά καταλαμβάνονταν το ένα μετά το άλλο, χωρίς να ερωτηθούν και οι ελληνικές αρχές· στα μέσα του 1915 είχαν καταληφθεί η Λήμνος, η Τένεδος ενώ προετοιμαζόταν η δημιουργία ναυτικών βάσεων στη Μυτιλήνη, τη Μήλο και το Καστελόριζο. [...] Η Μεγάλη Βρετανία θεωρούσε τα νησιά ως τουρκικά εδάφη και επομένως δεν ανέκλυπε θέμα παραβίασης της ελληνικής ουδετερότητας. Παράλληλα ενίσχυσε τη θέση της στη Θεσσαλονίκη· από εκεί που θα χρησιμοποιούσε την περιοχή αυτή για την προώθηση των στρατευμάτων της προς ενίσχυση της Σερβίας, τώρα οχύρωνε πυρετωδώς την πόλη, δημιουργώντας εκεί μια ισχυρή βάση στρατιωτικών επιχειρήσεων. Από την πλευρά τους οι κεντρικές Δυνάμεις απείλησαν πως θα αντιμετώπιζαν το κατεχόμενο από την Αντάντ ελληνικό έδαφος ως εχθρικό. Το τραγικότερο για την κυβέρνηση ήταν ότι όσο προσπαθούσε να απομακρύνει μακριά από την ελληνική επικράτεια το πεδίο των στρατιωτικών συγκρούσεων, τόσο η Αντάντ ισχυροποιούσε τη θέση της στη Θεσσαλονίκη και τη Μακεδονία, με οχυρώσεις και στρατιωτικά μέτρα, χωρίς να λαμβάνει υπόψη τις διαμαρτυρίες του βασιλιά και του Σκουφιδού. Σημαντικά προβλήματα, εξάλλου, ανέκλυπταν από την άσκηση κυρίαρχης εξουσίας στη Θεσσαλονίκη από τον στρατηγό Σαράιγ, ο οποίος μετά τον βομβαρδισμό της πόλης από τις γερμανική αεροπορική επιδρομή, συνέλαβε τους εκεί προζώνους των κεντρικών Δυνάμεων με το επικείμενο πως η Θεσσαλονίκη αποτελούσε ήδη πεδίο πολεμικών επιχειρήσεων. Μ' αυτή τη μέθοδο εκβίαζε την Ελλάδα να συμπράξει στον πόλεμο». Πετρίδης, Π., *Ξενική εξάρτηση και εθνική πολιτική 1910-1918*. σ. 320-321.

60 Χαρακτηριστικά σε τηλεγράφημα του Ελληνικού Υπουργείου Εξωτερικών προς τη Γενική Διοίκηση Θεσσαλονίκης, αναφέρονταν ότι η Θεσσαλονίκη θα αποτελούσε το “center of ultimate missions” μεταξύ της Ρωσίας και των δυτικών δυνάμεων. Ελληνικό Υπουργείο Εξωτερικών [Αθήνα] προς Γενική Διοίκηση Θεσσαλονίκης, αρ. 48763, 27 Δεκεμβρίου 1914. Αρχείο ΥΠ. ΕΞ. / Υ.Δ.Ι.Α., Φάκελος Α/5 (ιβ) 1914. Πολιτεία Συμμάχων και Ουδετέρων μετά την κήρυξιν του Ευρωπαϊκού Πολέμου. Γενικότερα για την γεωστρατηγική αποτίμηση του λιμένα και της περιοχής της Θεσσαλονίκης μεταξύ των δύο συνασπισμών - Αντάντ - Κεντρικές δυνάμεις -, βλέπε, Σισιλιάνος [Παρίσι] προς Ελληνικό Υπουργείο Εξωτερικών, αρ. 2551, 17 Ιουλίου 1914. Αρχείο ΥΠ. ΕΞ. / Υ.Δ.Ι.Α., Φάκελος Α/5δ, 1914. Πολιτεία Συμμάχων και Ουδετέρων προ της κηρύξεως του Ευρωπαϊκού Πολέμου, (11-20 Ιουλίου) “[...] Intention escadre Autrichienne se rendre a port Salonique”.

61 Θεοδούλου, Χ., *Η Ελλάδα και η Αντάντ, 1^η Αυγούστου 1914 - 25^η Σεπτεμβρίου 1916*. ό.π., σ. 232-3.

62 Βεντήρης, Γ., *Η Ελλάδα του 1910-1920. τόμος Β΄*, σ. 48.

Το γεγονός αυτό και η συνεπαγόμενη μετατροπή της ελληνικής μεθορίου σε τακτικό πεδίο των στρατιωτικών επιχειρήσεων μεταξύ των δύο αντιμαχόμενων συνασπισμών, θα συνωθήσει στην κορύφωση της πολιτικοστρατηγικής αντιπαράθεσης μεταξύ βενιζελικών - αντιβενιζελικών, νομιμοποιώντας κατ' αυτόν τον τρόπο, την απόφαση της αντιβενιζελικής κυβέρνησης να συναινέσει στην είσοδο των Γερμανοβουλγαρικών στρατευμάτων στην ελληνική μεθόριο. Όπως ο ίδιος ο Γερμανός πρέσβης στην Αθήνα, Μίρμπαχ, αναφέρει προς τον Έλληνα πρωθυπουργό, Στ. Σκουλούδη:

«Κύριε Πρόεδρε,

*Συνέπεια των επιθετικών μέτρων άμεσα έλαβον τηλενταίως τα στρατεύματα της Συνεννοήσεως η Γερμανία και οι Σύμμαχοί της ευρίσκονται υποχρεωμένοι να εισέλθωσιν εις το ελληνικόν έδαφος όπως εξασφαλίσωσι την ελευθεράν διάβασιν του σπουδαιοτάτου στενού του Ρούπελ. Δεν πρόκειται ή περι μέτρον αμυντικού προκληθέντος αποκλειστικώς υπό των κινήσεων των στρατιωτικών Δυνάμεων της Συνεννοήσεως και όπερ θα περιορισθή εντός των ορίων των υπαγορευομένων υπό των στρατιωτικών καθαρώς συμφερόντων».*⁶³

Τοιουτοτρόπως, και ο Ι. Μεταξάς υιοθετεί την αιτιολόγηση του Γερμανού πρέσβη:

*«[...] η κατάληψις του Ρούπελ υπό των Γερμανοβουλγαρών, προήλθεν χάριν αμύνης κατά προεξέσεως αγγιλοαηλικών στρατευμάτων εις τον Στρυμόνα, προεξέσεως ουδόλως δικαιολογημένης εκ λόγων στρατιωτικών, προφανώς έχούσης τον σκοπόν της προκλήσεως εισόδου Γερμανοβουλγαρών δια να επέλθη σύγκρουσις μετά των ιδικών μας στρατευμάτων, και έξοδος της Ελληνίδος εκ της ουδετερότητος».*⁶⁴

Ως απόρροια της εξέλιξης αυτής, καθίστανται τα συμπαραομαρτούντα των γεγονότων του Ρούπελ και της κατάληψης-κατοχής της Ανατολικής - Δυτικής Μακεδονίας από τα Γερμανοβουλγαρικά στρατεύματα. Αναφέρουμε ενδεικτικά την κήρυξη στρατιωτικού νόμου στη Μακεδονία, από τον διοικητή των στρατιωτικών δυνάμεων της Αντάντ στο Μακεδονικό μέτωπο, τον Γάλλο αρχιστράτηγο Σαράιγ (21 Μαΐου 1916),⁶⁵ τη συμμαχική διακοίνωση, (8/21 Ιουνίου 1916), που αξίωνε την άμεση και γενική αποστράτευση των ελληνικών δυνάμεων, την αντικατάσταση της κυβέρνησης Σκουλούδη από υπηρεσιακή κυβέρνηση, τη διάλυση της Βουλής και τη διενέργεια εκλογών,⁶⁶ τη συγκρότηση της προσωρινής κυβέρνησης της Θεσσαλονίκης, την οριστική διάρρηξη των πολιτικοδιπλωματικών σχέσεων των δυνάμεων της Αντάντ με τον βα-

63 Μίρμπαχ (Γερμανός πρέσβης στην Αθήνα) προς τον Έλληνα πρωθυπουργό, Στ. Σκουλούδη, 10/23 Μαΐου 1916, Αθήνα, αρ. 6624, Φάκελος Α/Α.Α.Κ. 9, 1916. Υπόθεσις Ρούπελ. Εισβολή Γερμανοβουλγαρών στην Ανατολική Μακεδονία.

64 29^ο άρθρο του Ι. Μεταξά προς τον Ε. Βενιζέλο, 20 Νοεμβρίου 1934, στο, *Η Ιστορία του εθνικού διαχωμού. Κατά την αρθρογραφία του Ελευθερίου Βενιζέλου και του Ιωάννου Μεταξά*, σ. 268.

65 Με τηλεγράφημά του προς τον αρχιστράτηγο Σαράιγ, (18 Μαΐου 1916), ο Γάλλος πρωθυπουργός, Μπριάν, τον εξουσιοδοτούσε να λάβει όλα τα αναγκαία μέτρα για την ασφάλεια της στρατιάς της Ανατολής, συμπεριλαμβανομένου και της κηρύξεως στρατιωτικού νόμου στη Θεσσαλονίκη. Βλέπε, Βεντήρης, Γ., *Η Ελλάδα του 1910-1920. τόμος Β΄*, σ. 139-140.

66 Το κείμενο της διακοίνωσης παρατίθεται στο Θεοδούλου, Χ., *Η Ελλάδα και η Αντάντ, Ι^η Αυγούστου 1914 - 25^η Σεπτεμβρίου 1916*. ό.π., σ. 338, υποσημ. 672.

σιλιά Κωνσταντίνο μετά τα Νοεμβριανά,⁶⁷ αποτέλεσμα της άρνησης του δεύτερου να συμμορφωθεί με τις αξιώσεις των δυτικών δυνάμεων για παράδοση του στρατιωτικού υλικού του κράτους των Αθηνών - τελεσίγραφο της 3/16 Νοεμβρίου 1916 περί αποπλοισμού.⁶⁸ Συνακόλουθα η επιβολή ναυτικού-εμπορικού αποκλεισμού στην Ελλάδα (25/11/1916) από τις δυνάμεις της Αντάντ,⁶⁹ οι διαδοχικές διακοινώσεις τους, τον Δεκέμβριο του 1916,⁷⁰ και η επίδοση τελεσιγράφου στις 29^{ες} Μαΐου του 1917, αξιώνοντας την άμεση παραίτηση του βασιλιά Κωνσταντίνου,⁷¹ θα αποτελέσουν την τελευταία πράξη του ελληνικού δράματος, που ολοκληρώνεται με την εκθρόνισή του (Ιούνιος 1917).

Τα ανωτέρω οδηγούν σ' ένα τελευταίο ζήτημα που συνδέεται με τη φύση και τις συμπαρομαρτούσες απολήξεις του Εθνικού Διχασμού. Αν και ο Διχασμός αφορμάται από την ιδιοποίηση του συστήματος των ελληνικών κοινών από την κυρίαρχη προεστική/προυχοντική τάξη κατά την τελευταία περίοδο της Οθωμανοκρατίας και συνεχίζεται με την εγκαθίδρυση του νεοελληνικού κράτους στην αέναη διαμάχη μεταξύ αυτοχθόνων - ετεροχθόνων για την κατάκτηση της εκτελεστικής εξουσίας, οι διαστάσεις που προσλαμβάνει κατά την περίοδο κορύφωσής του, 1915-1917, είναι πολυποίκιλες και αλληλένδετες μεταξύ τους. Συναφώς η πολιτικοστρατηγική του διάσταση ως προς την ακολουθητέα όψη της ελληνικής υψηλής στρατηγικής θα παρωθήσει στην ανάδειξη-ανάμειξη του εξωτερικού συστημικού παράγοντα, των δύο δηλαδή πολιτικοστρατιωτικών συνασπισμών - Αντάντ - Κεντρικές δυνάμεις -, στην ενδοκρατική δομή, οριοθετώντας και μεταλλάσσοντας το πεδίο της εθνικής αντιπαράθεσης σε χωρογεωγραφικές διαστάσεις - η Ελλάδα των δύο κυβερνήσεων. Συμπερασματικά, το τελικό γινόμενο του Εθνικού Διχασμού καθορίζεται από την ενεργή πολιτικοστρατιωτική και οικονομική παρέμβαση των δυνάμεων της Αντάντ, υπό το νομιμοποιητικό μανδύα των

67 Αναλυτικότερα βλέπε, Βεντήρης, Γ., *Η Ελλάδα του 1910-1920. τόμος Β'.* σ. 242-275· Μουρέλος, Ι., *Τα «Νοεμβριανά» του 1916. Από το αρχείο της Μεικτής Επιτροπής Αποζημιώσεων των θυμάτων.*

68 Βλέπε, Βεντήρης, Γ., *Η Ελλάδα του 1910-1920. τόμος Β'.* σ. 242.

69 Στο τελεσίγραφο που επέδωσε ο ναύαρχος Φουρνέ, εκ μέρους των δυνάμεων της Αντάντ, στη κυβέρνηση Λάμπρου αναφέρονταν ότι:

«*Η Κυβέρνησις της Γαλλικής Δημοκρατίας, εν συμφωνία μετά των Συμμάχων της όπως κηρύξη τον αποκλεισμόν της Ελλάδος, κοινοποιεί δια της παρούσης τους όρους νφ' ούς θέλει ενεργείσθε. Ο αποκλεισμός κηρύσσεται πραγματικός από της 8^{ης} πρωινής ώρας της 8^{ης} (νέου ημερολογίου) Δεκεμβρίου. Ο αποκλεισμός εκτείνεται εις τας ακτάς της Ελλάδος, συμπεριλαμβανομένων των νήσων Ευβοίας, Ζακύνθου, Λευκάδος, ως και εις τας νήσους τας εν τω παρόντι εξαρτωμένας ή κατεχομένας υπό των Ελληνικών αρχών. Τα πλοία των τριών ουδετέρων Δυνάμεων, τα ευρισκόμενα εις τους αποκλεισμένους λιμένας δύνανται να εξέλθωσιν ελευθέρως μέχρι της 8^{ης} πρωινής ώρας της 10ης (νέου ημερολογίου) Δεκεμβρίου». Παρατίθεται στο Πετρίδης, Π. Β. (1984), *Πολιτικές δυνάμεις και συνταγματικοί θεσμοί στη νεότερη Ελλάδα, 1844-1940.* Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, σ. 110-111.*

70 Βλέπε, Πέτσας, Ν. (1988), *Η Ελλάδα των δύο κυβερνήσεων, 1916-1917. Καθεστωτικά, διπλωματικά και οικονομικά προβλήματα του εθνικού διχασμού.* Αθήνα: Φιλιππίδης, σ. 67-70.

71 Βλέπε, Μαυρογορδάτος, Γ. Θ. (2015), *1915. Ο Εθνικός Διχασμός.* Αθήνα: Πατάκης, σ. 111· Βεντήρης, Γ., *Η Ελλάδα του 1910-1920. τόμος Β'.* σ. 348.

εγγυπτριών δυνάμεων,⁷² για την αποκατάσταση του πολιτικού - γεωγραφικού status - quo ante. Από τη μια πλευρά θα αποδιαρθρώσουν το πολιτειακό / πολιτικό καθεστώς των Αθηνών και από την άλλη, θα επανασυστήσουν τη Βουλή της 31^{ης} Μαΐου 1915,⁷³ με τη χρήση συντελεστών εξωτερικής πολιτικοδιπλωματικής και στρατιωτικής εξισορρόπησης για την επίτευξη του αντικειμενικού στρατηγικού τους στόχου - συγκρότηση ενός αξιόμαχου ελληνικού στρατού που θα συνέδραμε τον αγώνα τον αγγλογάλλων στο Μακεδονικό μέτωπο.⁷⁴

Συμπέρασμα

Στην παρούσα μελέτη επιχειρήθηκε η μεθοδική ανάλυση και ερμηνεία της αφετηριακής λογικής και των γενεσιουργών αιτίων του Εθνικού Διχασμού, μέσα από την συγκριτική μελέτη της ενδοκρατικής και διακρατικής δομής. Η πρώτη αναδεικνύεται ως ικανή- αφετηριακή αιτία για την γέννηση, ανάπτυξη και εκδήλωση του διχασμού, ενώ η δεύτερη αποτελεί τον ικανό - αναγκαίο παράγοντα / αίτιο τόσο για την γιγάντωση του φαινομένου, όσο και για την οριοθέτηση της τελικής του έκβασης. Η σύζευξη των δύο διαστάσεων των προσδιοριστικών αιτίων του εθνικού διχασμού, προδηλώνεται, αν και με διαφορετική ιεράρχηση, και από τον Π. Πετρίδη: «η σύγκρουση του 1915-17, ενώ είχε τις ρίζες της στην εξωτερική πολιτική, εξελίχθηκε σε σύγκρουση εσωτερική. Όπως υποστήριξε ο Σερ. Μάξιμος, η εσωτερική κυριαρχία έδωσε την αποφασιστική ώθηση. Όταν αργότερα οι μεγάλες μάζες θα πλαισιωθούν στα παλιά κόμματα, με τη δυναστεία επικεφαλής του αγώνα κατά των φιλελευθέρων, η πολιτική αντίθεση θα γίνει αντίθεση τάξεων, παρά το ότι στη σύγκρουση αυτή την κύρια συμμετοχή είχαν οι αστικές μερίδες».⁷⁵

Η διαπίστωση αυτή προδιαγράφει και την μεθοδολογική προσέγγιση της μελέτης, με αντικειμενικό στόχο την ανάλυση των ιστορικών γεγονότων στο συγκεκριμένο χωροχρονικό πλαίσιο, έξω και πέρα από αφηγηματικά σχήματα που τείνουν να εκλογικεύουν τις αξιώσεις ισχύος της εκάστοτε κυρίαρχης εσωτερικής πολιτικής τάξης ή των ισχυρών ηγεμονικών-αναθεωρητικών δυνάμεων του διεθνούς συστήματος, υπεραπλουστεύοντας ή ακόμα και ανατρέποντας τις αιτιώδεις σχέσεις των γεγονότων. Συ-

72 Μαυρογορδάτος, Γ. Θ. (2015), *1915. Ο Εθνικός Διχασμός*. Αθήνα: Πατάκης, σ. 84. Η διεθνώς αναγνωρισμένη ιδιότητα της Αγγλίας, Γαλλίας και Ρωσίας ως εγγυπτριών δυνάμεων της Ελλάδας, εδράζεται στις ακόλουθες διεθνείς συνθήκες.

1. Συνθήκη Λονδίνου, 6 Ιουλίου 1827, άρθρο 6.
2. Πρωτόκολλο Λονδίνου, 3 Φεβρουαρίου 1830, άρθρο 8.
3. Συνθήκη Λονδίνου, 7 Μαΐου 1832, άρθρα 4, 6.
4. Συνθήκη Λονδίνου, 13 Ιουλίου 1863, προοίμιο και άρθρα 3,5, 14.
5. Συνθήκη Λονδίνου, 14 Νοεμβρίου 1863, άρθρα 6, 7.
6. Συνθήκη Λονδίνου, 29 Μαρτίου 1864, προοίμιο.

Βλέπε, Αρχείο ΥΠ. ΕΞ. / Υ.Α.Ι.Α., Φάκελος Α/4/Χ (4) 1916. Διακοίνωση των δυνάμεων της Συνεννόησης, της 8^{ης} Ιουνίου προς την Ελληνική Κυβέρνηση.

73 Αναλυτικότερα για την αιτιολογική έκθεση του Ε. Βενιζέλου που ζητούσε από τον βασιλιά Αλέξανδρο την ανάκληση του βασιλικού διατάγματος της 29^{ης} Οκτωβρίου 1915 «περί διαλύσεως της Βουλής της Κ' περιόδου» και το βασιλικό διάταγμα της 29^{ης} Ιουνίου 1917 με το οποίο επανασυστήθηκε η βουλή της 31^{ης} Μαΐου 1915, βλέπε, Πετρίδης, Π. Β., *Πολιτικές δυνάμεις και συνταγματικοί θεσμοί στη νεότερη Ελλάδα, 1844-1940*. σ. 119 -125.

74 Βλέπε, Βεντήρης, Γ., *Η Ελλάδα του 1910-1920. τόμος Β' , σ. 339.*

75 Πετρίδης, Π. Β., *Ξενική εξάρτηση και εθνική πολιτική 1910-1918*. σ. 425.

ναφώς το τελικό συμπέρασμα που εξάγεται από την αναδίφηση στα ιστορικά γεγονότα της περιόδου του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου είναι η εκδήλωση του Εθνικού Διχασμού ως παράγωγη της δομής-λειτουργίας του νεοελληνικού κράτους από τις απαρχές συγκροτήσεώς του, προσλαμβάνοντας διαφορετικές μορφές εκδιπλώσεως, ανάλογες και αντίστοιχες με το επίπεδο ανάπτυξης - ανάλυσης - ενδοκρατικό ή διακρατικό, και το ιστορικό-γεωπολιτικό πλαίσιο.

Εν ολίγοις, ο διχασμός αντικατοπτρίζεται σε δυο αλληπουνυφαινόμενες διαστάσεις-την εσωτερική και την εξωτερική. Η πρώτη είναι τριφυής και αποκρυσταλλώνεται στην πολιτικοστρατηγική, γεωγραφική και ιδεολογική αντιπαράθεση της ελλαδικής πολιτικοστρατιωτικής ελίτ. Αναλυτικότερα η διαφορική πολιτικοστρατηγική κατευθυνση ως προς την επιλογή της ακολουθητέας όψης της ελληνικής υψηλής στρατηγικής - σύμπραξη με την Αντάντ και έξοδος της Ελλάδας στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο ή διατήρηση της πολιτικής ουδετερότητας μεταξύ της κυβέρνησης των Φιλελευθέρων και του Θρόνου, συνεπικουρούμενο από την στρατιωτική ηγεσία και τις αναβενιζελικές πολιτικές δυνάμεις, συνοψίζεται από τον Ε.Βενιζέλο:

*«Κληθείς εις τας κάλπας ίνα αποφανθώ μεταξύ της πολιτικής του βασιλέως, η οποία εσήμαινε την εμμονήν εν τη ουδετερότητι και της πολιτικής της ιδιικής μου, η οποία εσήμαινε πόλεμον, (ο ελληνικός λαός) ουδέ προς στιγμήν εδίστασε να δώση την πλήρην εμπιστοσύνην του εις την πολιτική μου».*⁷⁶

Συνακόλουθα η εσωτερική κοινωνικοπολιτική διάσταση διευρύνεται και εντείνεται με την προσθήκη ιδεολογικών και χωρογεωγραφικών στοιχείων. Αναλυτικότερα, η διπλή παραίτηση της κυβέρνησης των Φιλελευθέρων και τα παρεπόμενα της πολιτικής της διαρκούς ουδετερότητας - Ρούπελ, κατάληψη ανατολικής και δυτικής Μακεδονίας από τους Γερμανοβουλγάρους, θα συνωθήσουν σε μια ευρεία πολιτική διαμάχη μεταξύ του αστικό-φιλελεύθερου ελλαδικού - εξωελλαδικού ελληνισμού με τις δυνάμεις του παλαιοκομματισμού και του θρόνου, απολήγοντας στον γεωγραφικό διαμελισμό της Ελλάδας των δύο κυβερνήσεων και στην πρόδηλη επέμβαση των έξωθεν εγγυητριών δυνάμεων της Αντάντ για την αλλαγή του εσωτερικού πολιτικού καθεστώτος.

Η εξέλιξη αυτή καταδεικνύει την ιδιάζουσα σημασία της εξωτερικής διάστασης του Εθνικού Διχασμού, η οποία είναι διφυής και αποκρυσταλλώνεται στην πολιτικοστρατηγική και ιδεολογική αντιπαράθεση των δύο αντίπαλων πολιτικοστρατιωτικών συνασπισμών εντός του ελλαδικού κράτους. Η πρώτη είναι απόρροια της γεωπολιτικής σημασίας της Ελλάδας για την προαγωγή των αξονικών στρατηγικών συμφερόντων των αντιμαχόμενων δυνάμεων - Αντάντ - Κεντρικές δυνάμεις -, με αποτέλεσμα την κατάφωρη παραβίαση της ελληνικής εδαφικής κυριαρχίας και τη μετατροπή της ελληνικής εδαφικής επικράτειας σε κέντρο ανεφοδιασμού - επιμελητείας - εγκατάστασης ξένων στρατιωτικών δυνάμεων.

Η δεύτερη περιγράφεται από τον Ε. Βενιζέλο και συνδέεται με διυποκειμενικούς παράγοντες και διεθνείς υποχρεώσεις της χώρας.

«Η θέσις της Ελλάδος εν τω πολέμω καθωρίζετο όχι μόνον υπό της μετά της Σερβίας Συνθήκης Συμμαχίας και της προς τας τρεις Δυνάμεις της Συνενοποίησης ευγνωμοσύνης της [...] αλλ' επίσης και υπό της συναισθήσεως, ότι ο

76 Πετρίδης, Π. Β., *Πολιτικές δυνάμεις και συνταγματικοί θεσμοί στη νεότερη Ελλάδα, 1844-1940*. σ. 107.

*αγών ούτος διεξήγето μεταξύ των δημοκρατικών αρχών και του δεσποτισμού, μεταξύ των υψηλών εκείνων ιδεωδών, δια τα οποία αξίζει κανείς να ζη, και της απόπειρας ενός κράτους και ενός ατόμου να κυριαρχήσουν οηλοκήήρον του κόσμου, περιφρονούντες όήλους τους ανθρώπινους και θείους νόμους».*⁷⁷

Εν κατακλείδι ο διχασμός εκφράζει την εγγενή διάσταση μεταξύ του αστικό-φιλελεύθερου εξωελλαδικού ελληνισμού με την ελλαδική προεστική τάξη, που εκδηλώνεται και κορυφώνεται σε κάθε ιστορική φάση του εσωτερικού - εξωτερικού πολιτικού αδιεξόδου της πολιτικής της φαυλοκρατίας - παλαιοκομματισμού.

*«Εχομεν τον παλαιόν κόσμον της Εηηλάδος, αντιπροσωπευόμενον από την νέαν Κυβέρνησιν, έχομεν τον νέον κόσμον τον μετεπαναστατικόν αντιπροσωπευόμενον από το κόμμα των Φηηλεηνθέρων. Η παλαιά ιδεολογία, ιδεολογία την οποίαν αντιπροσωπευει η νύν Κυβέρνησις είναι εκείνη, η οποία ενόμιζεν ότι η Εηηλάς ή οποία είχεν απειριορίστους όσον και ασαφείς και νεφεηιώδεις τας βηήψεις των Εθνικών διεκδικήσεων, δια να έχη την πραγματικήν παρασκευήν αντιστρόφως ανάηλογον προς το μέγεθος των διεκδικήσεων της».*⁷⁸

Λογικό συνεπακόλουθο είναι η εθνική και εδαφική συρρίκνωση του ελληνισμού, απόρροια της εκ των έσω υπονόμησης του αέναου εθνικού στόχου της Μεγάλης Ιδέας. Ως εκ τούτου το πρόταγμα του Ε. Βενιζέλου για την πραγμάτωση της εθνικής ολοκλήρωσης δεν ανάγεται μόνο σε μια ουσιώδη πολιτική διαφορά φύσεως με την αντιβενιζελική πολιτική τάξη, το Θρόνο και την στρατιωτική ηγεσία, αλλά υπογραμμίζει και την αυθύπαρκτη αναγκαιότητα κάθε συλλογικής οντότητας για αυτοσυντήρηση και ευδαιμονία εντός της περιφέρειά της.

*«[...] πρέπει να το εννοήσετε, ότι είναι αδύνατον να ζήσουν τα μικρά έθνη και να προάχθουν και να μεγαληνθούν, άνεν διηνεκούς αγώνος. Και πρέπει ακόμη να είπω εν άηηλο πράγμα: ότι η αύηησις αύτη και η μεγαήηησις της Εηηλάδος δεν πρόκειται μόνο, να θεραπεύση ηηικής ανάηκας ορμάς ευγενείς εθνικάς, να αποτεηήση πραγμάτωσιν, εκπηήήρωσιν μάηηηον υποχρεώσεως προς τους αηήηρωτους αδελφούς, αηηή' είναι εν ακόμη αναγκαίον προαπαιτούμενον του να μείηη το Κράτος τούτο βιώσιμον. [...] Κύριοι, η αποκατάστασις της Εηηλάδος εις Κράτος αντάρκες, δυνάμενον να αμνηθή κατά των εχθρών του, είναι ζήτημα ζωής ή θανάτου δια την Εηηλάδα».*⁷⁹

77 Λόγος του Ε. Βενιζέλου στο Δημαρχείο του Λονδίνου στο Σίτυ, 16 Νοεμβρίου 1917. Περιοδικό «Εσπερία» του Λονδίνου. Τεύχος 23^{ος} Νοεμβρίου 1917. *Τα Κείμενα του Εηηλευθερίου Βενιζέηου. τόμος Β' , σ. 407.*

78 Εφημερίδα των Συζητήσεων της Βουλής. Συνεδρίαση της 21^{ης} Οκτωβρίου 1915. Βλέπε, *Τα Κείμενα του Εηηλευθερίου Βενιζέηου. τόμος Β' , σ. 199.*

79 Εφημερίδα των Συζητήσεων της Βουλής. Συνεδρίαση της 21^{ης} Οκτωβρίου 1915. Βλέπε, *Τα Κείμενα του Εηηλευθερίου Βενιζέηου. τόμος Β' , σ. 203-204.*

Σύνδεσμος
Φιλολόγων
Αργολίδας

ΔΗΜΟΣ
**Άργους
Μυκηνών**

ΚΟΙΝΩΦΕΛΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ
ΔΗΜΟΥ ΑΡΓΟΥΣ-ΜΥΚΗΝΩΝ

1915 2015

100 χρόνια από τον
Εθνικό Διχασμό

*Οι πολιτικές, πολιτειακές, κοινωνικές διαστάσεις
των γεγονότων και οι μεταγενέστερες επιδράσεις*

πρακτικά διημερίδας 7-8 Νοεμβρίου 2015

Άργος 2018